

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ
Ш.Ш.УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ ТАРИХ ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ

«EDU.E-HISTORY.KZ» ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

№2 (30) сәуір-маусым 2022

ISSN 2710-3994

Бас редактор:

Қабылдинов Зиябек Ермұқанұлы

Редакциялық алқа:

Абашиин Сергей Николаевич – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Санкт-Петербургтегі Европа университеті (Ресей)

Абдырахманов Толобек Абылович – тарих ғылымдарының докторы, профессор, И. Арабаев атындағы Қызғыз мемлекеттік университетінің ректоры. (Қырғызстан)

Аяган Бүркітбай Фелманұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институты директорының орынбасары. (Қазақстан)

Әлімбаев Нұрсан – тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік музейінің директоры. (Қазақстан)

Әбусейтова Меруерт Қуатқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі. ҚР БҒМ ҒК Р. Сүлейменов атындағы Шығыстану институтының «Тарихи материалдарды зерттеу» орталығының директоры. (Қазақстан)

Әбіл Еркін Аманжолұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институтының директоры. (Қазақстан)

Голден Кэтти Стромайл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Миссисипи өңірлік мемлекеттік университеті (Mississippi Valley State University) (АҚШ)

Кәрібаев Берекет Бақытжанұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, «Қазақстан тарихы» кафедрасының меңгерушісі. (Қазақстан)

Қожамжарова Дария Пернешқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің ректоры. (Қазақстан)

Кожирова Светлана Басиевна – саясаттану ғылымдарының докторы, профессор, Фудан Университетінің Қытай және Орталық Азияны зерттеу орталығының мен «Астана» ХҒК бірлескен директоры (Қазақстан)

Козодой Виктор Иванович – тарих ғылымдарының докторы, профессор. (Ресей)

Көкебаева Гүлжауһар Какенқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты (Қазақстан)

Көмеков Болат Ешмұхамедұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Халықаралық қыпшақтану институтының директоры, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Матыжанов Кенжехан Исламжанұлы – филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, М.О. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институтының директоры. (Қазақстан)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания)

Муртазаева Рахборхон Хамидқызы – тарих ғылымдарының докторы, Мирзо Ұлықбек атындағы Өзбекстан ұлттық университеті «Өзбекстан тарихы» кафедрасының профессоры. (Өзбекстан)

Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – PhD доктор, Гданьск қаласындағы Екінші дүниежүзілік соғыс мұражайының ғылыми қызметкері. (Польша)

Римантас Желвис (Želvyus Rimantas) – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс педагогикалық университеті (Литва)

Самашев Зайнолла Самашұлы – археолог, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Герман археология институтының корр.-мүшесі. ҚР БҒМ ҒК Ә. Марғұлан атындағы Археология институты. (Қазақстан)

Сайлан Болат Санабайұлы – тарих ғылымдарының докторы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. (Қазақстан)

Смағұлов Оразақ Смағұлұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Балон ғылым академиясының корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты, ғылым мен техниканың еңбек сіңірген қайраткері, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)

Сыдықов Ерлан Бәтташұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры. (Қазақстан)

Таймағамбетов Жәкен Қожахметұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейі. (Қазақстан)

Жауапты редактор:

Қаипбаева Айнагүл Толғанбайқызы

Ғылыми редактор:

Қозыбаева Махаббат Мәлікқызы

Редактор:

Кубеев Рустем Жаулыбайұлы

Жауапты хатшы:

Қоңқабаева Арайлым

Техникалық хатшы:

Хумарзах Алтынбек

Главный редактор:
Кабульдинов Зиябек Ермуханович

Редакционная коллегия:

Абашин Сергей Николаевич – доктор исторических наук, профессор, Европейский университет в Санкт-Петербурге (Россия)

Абдырахманов Толобек Абылович – доктор исторических наук, профессор, ректор Кыргызского государственного университета им. И. Арабаева (Кыргызстан)

Алимбай Нурсан – кандидат исторических наук, профессор, директор Центрального государственного музея Республики Казахстан (Казахстан)

Абусейтова Меруерт Хуатовна – доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Республиканского центра по изучению исторических материалов Института востоковедения имени Р.Б. Сулейменова (Казахстан)

Абиль Еркин Аманжолович – доктор исторических наук, профессор, директор Института истории государства КН МОН РК (Казахстан)

Аязан Буркитбай Гелманович – доктор исторических наук, профессор, заместитель директора Института истории государства КН МОН РК (Казахстан)

Голден Кэйти Стромилл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Государственный университет долины Миссисипи (Mississippi Valley State University) (США)

Исмагулов Оразак Исмагулович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, член-корр. Болонской академии наук, лауреат премии им. Ч.Ч. Валиханова, заслуженный деятель науки и техники, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (г. Нур-Султан, Казахстан)

Карибаев Берекет Бахытжанович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, заведующий кафедрой истории Казахстана, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)

Кожамжарова Дария Пернешовна – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Южно-Казахстанского университета им. М.Ауэзова (Казахстан)

Кожирова Светлана Басиевна – доктор политических наук, профессор, содиректор Центра исследования Китая и Центральной Азии Фуданьского Университета и МНК «Астана», руководитель Центра китайских и азиатских исследований (Казахстан)

Козодой Виктор Иванович – доктор исторических наук, профессор (Россия)

Кокебаева Гульжаухар Какеновна – доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч.Валиханова КН МОН РК (Казахстан)

Кумеков Болат Ешмухамбетович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, директор Международного института кипчаковедения Казахского национального университета имени аль-Фараби, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (Казахстан)

Матыжанов Кенжехан Слямжанович – доктор филологических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Института литературы и искусства им. М. Ауэзова (Казахстан)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания)

Муртазаева Рахборхон Хамидовна – доктор исторических наук, профессор кафедры «Истории Узбекистана» Национального университета Узбекистана имени Мирзо Улугбека. (Узбекистан)

Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – доктор PhD, профессор, главный специалист научного отдела Музея Второй мировой войны г. Гданьска (Польша)

Римантас Желвис (Želvyys Rimantas) – доктор педагогических наук, профессор, Вильнюсский педагогический университет (Литва)

Самашев Зайнолла Самашевич – археолог, доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. Германского археологического института. Институт археологии им. А.Маргулана КН МОН РК (Казахстан)

Сайлан Болат Санабаевич – доктор исторических наук, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)

Сыдыков Ерлан Батташевич – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Казахстан)

Таймагамбетов Жакен Кожакметович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, Национальный музей РК (Казахстан)

Ответственный редактор:
Каипбаева Айнагуль Толганбаевна

Научный редактор:
Козыбаева Махаббат Маликовна

Редактор:
Кубеев Рустан Джаулыбайулы

Ответственный секретарь:
Конкабаева Арайлым Нурболатовна

Технический секретарь:
Хумарзах Алтынбек

Editor-In-Chief:

Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich

Members of editorial board:

Abashin Sergei Nikolaevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, European University at St. Petersburg (Russia)

Abdyrakhmanov Tolobek Abylovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Rector of I. Arabaev Kyrgyz State University (Kyrgyzstan)

Alimbay Nursan – Candidate of Historical Sciences, Professor, Director of the Central State Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Abusseitova Meruert Khuatovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of the Republican Center for the Study of Historical Materials at R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies (Kazakhstan)

Abil Yerkin Amanzholovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)

Ayagan Burkitbai Gelmanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)

Golden Kathie Stromile – PhD, Mississippi Valley State University (USA)

Ismagulov Orazak Ismagulovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Corresponding Member of Bologna Academy of Sciences, winner of Ch.Ch. Valikhanov Award, Honored Worker of Science and Technology, Professor of L.N. Gumilyov University (Kazakhstan)

Karibayev Bereket Bakhytzhonovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Head of the Department of History of Kazakhstan, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)

Kozhamzharova Daria Perneshovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the NAS of the Republic of Kazakhstan, rector of the M. Auezov South Kazakhstan University (Kazakhstan)

Kozhirova Svetlana Bassieva – Doctor of Political Science, Professor, Co-Director of the Center for the Study of China and Central Asia of Fudan University and the International Scientific Complex of the National Company "Astana", Head of the Center for Chinese and Asian Studies (Kazakhstan)

Kozodoi Viktor Ivanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor (Russia)

Kokebayeva Gulzhaukhar Kakenovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, chief researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology CS MES RK (Kazakhstan)

Kumekov Bolat Eshmukhambetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Director of the International Institute of Kipchak Studies of the Al-Farabi Kazakh National University, Professor at L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Matyzhanov Kenzhekhan Slyamzhanovich – Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of M. Auezov Institute of Literature and Art (Kazakhstan)

Morrison Alexander – PhD, Professor, University of Oxford (UK)

Murtazayeva Rakhborkhon Khamidovna – doctor of Historical Sciences, Professor at the Department of «History of Uzbekistan» of Mirzo Ulugbek National University of Uzbekistan. (Uzbekistan)

Panto Dmitri – PhD, researcher at the Museum of the Second World War in Gdansk (Poland)

Rimantas Želvys – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vilnius Pedagogical University (Lithuania)

Samashev Zainolla Samashevich – archaeologist, Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of German Archaeological Institute. A. Marghulan Institute of Archeology CS MES RK (Kazakhstan)

Sailan Bolat Sanabayevich – Doctor of Historical Sciences, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)

Sydykov Erlan Battashevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Rector of L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Taimagambetov Zhaken Kozhakhmetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, National Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Executive Editor:

Kaipbayeva Ainagul Tolganbayevna

Scientific Editor:

Kozybayeva Makhabbat Malikovna

Editor:

Kubeyev Rustem Dzhaulybayevich

Executive Secretary

Konkabayeva Arailym Nurbolatovna

Technical secretary:

Khumarzak Altynbek

https://doi.org/10.51943/2710-3994_2022_30_2_158-167

FTAMP 03.20.00

ОТАРЛАУДАН КЕЙІНГІ КЕЗЕНДЕГІ ҚАЗАҚСТАН ҚОҒАМЫНЫҢ ТАРИХИ ЖАДЫН ЗЕРТТЕУДІҢ ТАРИХНАМАЛЫҚ НАРРАТИВТЕРІ

И.В. Крупко¹, **Б.Б. Бұрханов^{2*}**

¹Абай атындағы ҚазҰПУ, Қазақстан, Алматы;

²Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және Этнология институты, Қазақстан, Алматы.

*Автор-корреспондент

E-mail: tengri95hismatulin@mail.ru (Крупко), burkhanov.b@inbox.ru (Бұрханов).

Андатпа. Мақалада қазіргі Қазақстанның академиялық ортасында отарлаудан кейінгі кезең зерттеулерінің тұжырымдамалық оптикасының қолданылуына қысқаша шолу жасалды. Отарлаудан кейінгі кезең саясаты және отарсыздандыру қазақстандық зерттеулерде қалай түсініледі және Қазақстан қоғамының тарихи жадында тек академиялық ортада ғана емес, сонымен қатар, медиа саласында да қалай өзекті бола түседі? Қазақстан қоғамының тарихи жады отарлаудан кейінгі кезеңдегі жад ретінде айтуға бола ма? Бұл тұжырымдамалық шеңбер қазақстандық материалға қаншалықты жарамды? Қазақстан қоғамының тарихи жадында тарихи виктимизация мен дәріптеудің ішкі қажеттілігі мен идеологиялық прагматикасы қандай? Бұл сұрақтарға бір мақала аясында жауап беру қиын, бірақ осы тақырыптың ең көрнекті тарихнамалық мысалдары мен зерттеу бағыттарына шолу жасап, нақты тарихнамалық материалға сүйене отырып, жауап табуға тырысуға болады. Қазақстанның тарихи және басқа да гуманитарлық ғылымдарында "отаршылдық" анықтамаларына қатысты консенсустың болмауына қарамастан, отарлаудан кейінгі кезеңді зерттеудің тұжырымдамалық шеңбері үлкен танымалдылыққа ие болуда. Сондай-ақ, 2010-шы жылдары қазақстандық ғылым мен медиа саласына отарлаудан кейінгі кезеңді зерттеудің кешірек енгізілгеніне қарамастан, Қазақстанның және ХХ ғасырдың 60-шы жылдарындағы қазақ зиялыларының кейбір қайраткерлерінің белсенді қатысуымен КСРО-да осы тұжырымдамалық шеңбер пайда болып, институционалдық іске асырылғанын атап өткен жөн.

Түйін сөздер: отарлаудан кейінгі кезең зерттеулері, Қазақстанның тарихнамасы, гуманитарлық ғылымдар, қоғамдық тарих, отарсыздандыру.

МРНТИ 03.20.00

ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЕ НАРРАТИВЫ ПОСТКОЛОНИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ КАЗАХСТАНСКОГО ОБЩЕСТВА

И.В. Крупко¹, **Б.Б. Бурханов^{2*}**

¹КазНПУ им. Абая, Казахстан, Алматы;

²Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова, Казахстан, Алматы.

*Корреспондирующий автор

E-mail: tengri95hismatulin@mail.ru (Крупко), burkhanov.b@inbox.ru (Бурханов).

Аннотация. В статье осуществлен краткий обзор использования концептуальной оптики постколониальных исследований в академической среде современного Казахстана. Как постколониальность и деколонизация понимаются в казахстанских исследованиях и актуализируются в исторической памяти казахстанского общества не только в академической среде, но и в медиасфере? Возможно ли говорить об исторической памяти казахстанского

социума как о памяти, находящейся в состоянии постколониальности? Насколько эта концептуальная рамка применима к казахстанскому материалу? Какова идеологическая прагматика и внутренняя потребность исторической виктимизации и глорификации в исторической памяти казахстанского общества? Ответить на эти вопросы в рамках одной статьи сложно, однако возможно совершить обзор наиболее репрезентативных историографических примеров и исследовательских направлений данной темы и попытаться найти ответы, исходя из конкретного историографического материала. В исторической и других гуманитарных науках Казахстана большую популярность набирает концептуальная рамка постколониальных исследований, несмотря на отсутствие консенсуса по поводу определений «колониального». Также следует отметить, что, несмотря на поздний импорт постколониальных исследований в казахстанскую науку и медиасферу в 2010-е годы, зародилась и обрела институциональное воплощение эта концептуальная рамка в СССР при активном участии Казахстана и некоторых деятелей казахской интеллигенции 60-х годов XX века.

Ключевые слова: постколониальные исследования, историография Казахстана, гуманитарные науки, публичная история, деколонизация.

IRSTI 03.20.00

HISTORIOGRAPHICAL NARRATIVES POSTCOLONIAL STUDIES HISTORICAL MEMORY OF THE KAZAKH SOCIETY

Krupko Igor V.¹, Burkhanov Bimurad B.^{2*}

¹Abai Kazakh National Pedagogical University, Kazakhstan, Almaty;

²Ch.Ch. Valikhanov Institute History and ethnology, Kazakhstan, Almaty.

*Corresponding author

E-mail: tengri95hismatulin@mail.ru (Krupko), burkhanov.b@inbox.ru (Burkhanov).

Abstract. The article provides a brief overview of the use of the conceptual optics of post-colonial studies in the academic environment of contemporary Kazakhstan. How are post-coloniality and decolonization understood in Kazakhstani studies and updated in the historical memory of Kazakhstani society, not only in the academic environment, but also in the media sphere? Is it possible to speak of the historical memory of the Kazakh society as a memory in a state of post-coloniality? To what extent is this conceptual framework applicable to Kazakhstani material? What is the ideological pragmatics and internal need for historical victimization and glorification in the historical memory of Kazakhstani society? It is difficult to answer these questions within the framework of one article, but it is possible to review the most representative historiographic examples and research areas of this topic and try to find answers based on specific historiographic material. In the historical science and other humanities of Kazakhstan, the conceptual framework of post-colonial studies is gaining popularity, despite the lack of consensus on the definitions of "colonial". It should also be noted that, despite the late import of post-colonial studies into Kazakhstani science and the media sphere in the 2010s, this conceptual framework was born and institutionalized in the USSR with the active participation of Kazakhstan and some figures of the Kazakh intelligentsia of the 1960s.

Key words: postcolonial studies, historiography of Kazakhstan, humanities, public history, decolonization.

Кіріспе. Мақалада біз академиялық ортада да, public-history (қоғамдық тарих) өлшемінде де және қазіргі заманғы/тәуелсіз Қазақстанның баспасөз ақпараттық құралдарында да отарлаудан кейінгі көріністер мен отарсыздандыру тәжірибесіне (материал талап еткен кезде 1991-2021 жж. хронологиялық шектерден кезең-кезеңімен шыға отырып) қысқаша шолу жасағымыз келеді. Отарлаудан кейінгі саясат және отарсыздандыру қазақстандық зерттеулерде қалай түсініледі және Қазақстан қоғамының тарихи жадында тек академиялық ортада ғана емес, сонымен қатар,

медиа саласында да қалай өзекті бола түседі? Қазақстан қоғамының тарихи жады отарлаудан кейінгі кезеңдегі жад ретінде айтуға бола ма? Бұл тұжырымдамалық шеңбер қазақстандық материалға қаншалықты жарамды? Қазақстан қоғамының тарихи жадында тарихи виктимизация (травматизация) мен дәріптеудің (ұлылық бейнесін жасау) ішкі қажеттілігі мен идеологиялық прагматикасы қандай? Бұл сұрақтарға бір мақала аясында жауап беру қиын, бірақ осы тақырыптың ең көрнекті тарихнамалық мысалдары мен зерттеу бағыттарына шолу жасап, нақты тарихнамалық материалға сүйене отырып, жауап табуға тырысуға болады.

Талқылау. XX-XXI ғасырларда ұлттық мәдениеттердің тарихи субъективтілікке ие болуы - бұл қайтарылған бостандық пен оның шекаралары, осы шекараларды еңсеру, таралмаған тайпалық материядан ұлттардың тууы туралы және өзін шексіз әлемде, жердегі азап пен жасырын ұлылықтың тұтқынында сезінуіне қарай, әлемдік қоғамдастықта назар аудармайтын, бірақ тең дәрежеде болу құқығын бекітетін тарих, тең сұхбаттас. XX-XXI ғасырлардағы антропологиялық контурларды анықтаған отарсыздандыру процесі бұдан кем емес маңызды құбылыстың – халықтың (халықтардың, тайпалардың және этноконфессиялық топтардың) бұрынғы тарихи субъектілік колонияларды бұрынғы гегемондармен тең дәрежеде иемденуінің, (егер қарасаңыз, еуропалық үлгілерге сәйкес жасалған өзінің тарихи баяндауының сызықтылығын міндетті түрде алуды/есте сақтауды/ойлап табуды талап ететін формалық және телеология жағынан кем емес процесстің) бастауын белгіледі. 1988 жылы зерттеуші және теоретик Г. Спивак Батыс зиялыларына өзін Subaltern Studies group деп белгілеген зерттеу тобына классикаға айналған «Can the subaltern speak?» («Бағынышты адам сөйлей ала ма?») деген түбегейлі сұрақ қойды. Спивактың жауабы пессимистік болды: бағынышты сөйлей алмайды, «өз дегеніне жетуге», дауысын өкілдік деңгейіне «көтеруге» мүмкіндігі жоқ. Осыған байланысты, ол үшін және оның атынан әрдайым басқалар сөйлейді (Spivak G.C. 2003: 42-58).

30 жылдан кейін, Бразилиялық антрополог Эдуард Вивейруш де Кастру «Каннибалдық метафизика» атты ғибадат кітабының кіріспесінде, жаңа этиканың отарсыздандырылған әлеміндегі гуманитарлық ғылымдардың белгіленген мәселесін төмендегідей анықтайды: "Өздеріңіз білетіндей, белгілі бір ортада экзотикалық және примитивизм ретінде дүниеге келген антропология тек «басқа», әрқашан батыстың арам пиғылды мүдделері үшін «ұсынылатын», немесе «ойлап шығарылатын», өнегесіз көрініс болуы мүмкін деген тезис танымал. Ешқандай тарих немесе әлеуметтану бұл тезистің өзгелерді дауыс беру құқығы жоқ батыс қиялының өніміне айналдыратын сұмдық патернализмді жасыра алмайды. Бұл субъективті фантазмагорияны басқа отарлық жүйенің объективті өндірісінің диалектикасына шақырумен толықтыру дегеніміз - бұл еуропалық дәстүрге жатпайтын халықтар туралы кез-келген «еуропалық» дискурс сияқты, біздің «басқа идеяларымызды» нақтылауға қызмет етеді, яғни теориялық постколониализмнің бір түрін этноцентризмнің соңғы сатысына айналдырады (біздің белгілеуіміз - авт.).» (Кастру Э.В. де. 2017: 142).

Екі ұстаным да бізге бірдей сенімді болып көрінеді, бірақ соңғы жылдары отарлаудан кейінгі кезең мен отарсыздандыру тезистері, көптеген тұжырымдамалар сияқты (мысалы, «менталитет» немесе «сәйкестік»), ғылыми саладан тыс жерлерде кеңінен танымал, өз пайдаланушыларының ойлау формалары мен идеологиялық прагматикасын ескере отырып, радикалданған және жүйелі түрге өзгертілген. Мысалы, өзін «саяси теоретик» ретінде көрсететін фотосурет маманы Ариэлал Аиша Азулай отарсыздандыру жолында, тарихи жарақаттардың этномәдени мұрагерлері емес адамдар үшін бұндай жарақаттарды зерттеуге тыйым салатын қадамға барады. Егер бұған дейін бұрынғы гегемондарға бағыныштылардың негізгі этикалық талабы модернизация аясында тарихи жарақаттың жасырылуына наразылық болса, модернизмнің қараңғы жағын ашуға эпистемологиялық шақыру болса, қазір академиялық білім бұл туралы айтуға этикалық/этникалық құқығы жоқ құрбандардың үнсіздігіне алып келеді. Мәселенің осылай қойылуын Қазақстанда да кездестіруге болады, бұл қазақстандық академиялық және медиа саласындағы әлеуметтік гуманитарлы және тарихи зерттеулердің жалпы басым примордиалистік парадигмасының, сондай-ақ қоғам мен әлеуметтік процестерге биологиялық заңдарды экстраполяциялаудың жеке жағдайы болып табылады. Демек, «тарихи тұқым қуалаушылық»,

«этнос геномы», «ұлттың генетикалық коды» және т. б. сияқты биологиялық метафораларға жүгіну осыдан туындайды.

Бұрынғы «гегемондар» жүргізген зерттеулерді «империалистік танымнан туындаған академиялық өрескелдік» деп жіктей отырып, отаршылдықтан кейінгі кезеңді зерттеуді жақтаушылар ғылыми сарапшылардың өткен туралы объективті білімге деген монополиясына наразылық білдіруде. Аиша Азулай өзінің сұхбатында былай дейді: «Белгілі бір мұрағатта империялық зорлық-зомбылықты «ашқан» бұл тарихшылар өздерінің «білімін» әріптестерімен бөлісуге тырысады, олар академиялық «ашылулар» үшін зорлық-зомбылық құжаттамасына қол жеткізудің осындай артықшылықтарын пайдаланады, бірақ құжаттарда жазылған зорлық-зомбылықты тоқтату үшін емес... зорлық-зомбылықтың кең ауқымды науқанын дәлелдеу үшін құжаттар қажет сияқты». (<https://syg.ma/@andreyploznitskiy/nievozmozhno-diekolonizirovat-muzieinie-diekolonizirovav-mir-intierviu-s-arielloi-aishiei-azulai>).

Осылайша, есте сақтау соғыстары қиял соғыстарына айналады, нәтижесінде имагократияның (Челослав Милош термині ағылшын тілінен шыққан «image» - бейне және грек. «kratos» - бейнелердің күшін білдіру, яғни бұл виртуалды ақпараттық нысандар, әңгімелер, идеологиялық клишелер – әлемнің белгілі бір бейнесін қалыптастыру үшін белгілі бір факторлармен жасалатын және қолданылатын, бірақ олар объективті шындықтың позитивтік бейнелері ретінде орналастырған), түпкілікті тұжырымы тарихи саясат пен жадыда, бірақ әрқашан «қиялдағы қауымдастықтарға» тән (Андерсон бойынша) болады. Сонымен бірге, бұл процесс кең бұқараның тарихи субъективтілікке ие болуының, жалпы сауаттылықтың ақпараттық қоғамдарының пайда болуының және әдіснамалық плюрализмнің үстем болуының, және үлкен нарративтерден кейінгі дәуірдегі перспективалар мен есте сақтау нұсқаларының постмодерндік теңдігінің табиғи салдары болып табылады. Қазақстандық тарихи-антропологиялық мәнмәтінде осындай плюрализм мен тарихи нарративтердің көптігі де сәйкестіктің ең күшті факторына – жүздік және рулық-тайпалық қатынастар жүйесіне, рулық-тайпалық субъективтілік (өзара міндеттеменің бекітілген жүйесі) пен ұлттықты еске алу үстемдігіне байланысты. Үнді-Американдық постколониалдылық теоретик Чаттерджи ұсынған бұрынғы отарланған қоғамдардың өмірін ішкі және сыртқы деп бөлу схемасына сәйкес (Chatterjee 1993: 27-32), рулық-тайпалық сәйкестілік жүйесі сырттан әсер ету және құру үшін қол жетімді емес әлеуметтік-мәдени кеңістіктегі қоғамның ішкі өміріне жатады.

Ал, КСРО-ның отарлау табиғаты туралы пікірталас 30 жылдан астам уақыт бойы жалғасып келеді. 1992 жылы Ресей Ғылым академиясы Шығыстану институтының этносаяси мәселелер секторының меңгерушісі Альгис Празиускас посткеңестік постколониалдылық туралы алғашқы мәтіндердің бірін жариялады. Празиускастың көлемді мақаласы тәуелсіз газетте «ТМД отарлаудан кейінгі кеңестік ретінде» деген атпен жарық көрді. Ол жаңа талдау әдістерін де, тұжырымдамалық инновацияларды да ұсынған жоқ, бірақ КСРО-ны «империялық типтегі құрылым» деп тікелей сипаттады. Автор атап өткендей, империяның ыдырауы «саяси, экономикалық және басқа қатынастардың тұрақсыз жүйесінің, империялық инфрақұрылымның қалдықтарының... және «социалистік» мұраның сақталуымен» қатар жүрді (Празиускас А. 1992).

Материалдар мен әдістер. Әлемдік мәнмәтінмен салыстырғанда өңірлік және ұлттық тарихнамада отарлаудан кейінгі кезеңнің басым нарративтері мақала материалдарына айналды.

Зерттеу әдістерін анықтай отырып, біз Орталық Азия тарихының белгілі зерттеушісі А.В. Ремневтің «постколониалдылық» дегеніміз «бұрынғы (тіпті оның бар екенін мойындау тұрғысынан проблемалық) отаршылдық маңызды жұмылдыру функциясын орындайтын қазіргі заманғы интерпретацияның ерекше тәсілі» деп берген анықтамасымен келісеміз. (Ремнев А. 2011: 169-205), сондай-ақ Орталық Азия бойынша бірқатар мамандар да осы зерттеу оптикасын қолданады. КСРО-ның отарлық табиғатын тану немесе теріске шығару туралы полемика біздің мақаламыздың аясына кірмейтініне қарамастан, бұл тақырып посткеңестік кеңістіктегі, оның ішінде қазақстандық тарихнамадағы ең бір екіұшты және ауыр тақырыптардың бірі болып табылатынын атап өткен жөн, алайда, оны қазақстандық тарихнамада қиындатпай және сәл тұжырымдай отырып, көбінесе, кеңестік және отаршылдық арасын теңестіреді. (Койгельдиев М.К. 2009).

Нәтижелері. Отарсыздандыру жобасы және оның әртүрлі әлеуметтік-мәдени және саяси ортадағы басқаша түсінілуі туралы айта отырып, қазақстандық контекстте бұл жоба жаңа емес екендігін және ХХІ ғасырда мұнда әкелінбегенін атап өткен жөн. Қазақстанның шығармашылық интеллигенциясының едәуір бөлігі 1960-1980-ші жылдары Азия мен Африка елдерінің ынтымақтастық жөніндегі кеңес комитеті іс-шараларының әсерін бастан кешірді, оның орынбасарлары ұзақ уақыт бойы (1950-ші жылдардың аяғынан 1980-ші жылдардың соңына дейін) қазақстандық жазушылар Әнуар Әлімжанов пен Олжас Сүлейменов болды. Белгілі болғандай, комитет қызметі аясында, 1956 жылдан бері отарсыздандыру күн тәртібін қалыптастыра, жинақтай және бағыттай отырып, Азия мен Африканың отарсыздандырған елдерінің ұлт-азаттық қозғалыстарына қаржылық және идеологиялық қолдау жүзеге асырылды. Іс-шаралар қатарында Азия және Африка елдері жазушыларының ауқымды конференциялары өткізілді (5-ші конференция 1973 жылы ҚазКСР астанасы Алматыда өтті). Мұрат Әуезовтің, Тимур Сүлейменовтің және басқалардың естеліктеріне қарағанда, бұл конференцияларда айтылған баяндамалар осы тәжірибені қабылдап, жасырын жинақтаған ұлттық интеллигенцияның этникалық жұмылдырылуы мен азат болуына айтарлықтай идеялық әсер етті. Сондай-ақ, Ташкентте (1979 ж.) өткен Азия және Африка елдері жазушыларының 7-ші конференциясында және бұдан бұрынғы кездесулерінде Олжас Сүлейменов Комитет төрағасының орынбасары лауазымында осы екі континент елдеріне көптеген сапарларды қамтыған, он жылдық кезеңін қорытындылаған баяндама жасады. Олжас Сүлейменов өз баяндамасында отарсыздандырылған елдер мен бұрынғы отарлық державалардың идеологиялық өзара іс-қимылдың әмбебап тетігін қалыптастыруға арналған жалпы этнос формуласын жариялады: отарлық тәуелділік ғасырларынан – тәуелсіздік кезеңі арқылы – саналы өзара тәуелділік дәуіріне дейін (Сүлейменов О.О. 2022)

Кейіннен бұл формула 1991 жылдан кейін, осындай нарратив Қазақстанға да қатысты болғаннан кейін, әртүрлі қоғамдық-саяси алаңдарда бірнеше рет айтылды. Мысалы, Еуразия халықтары Бас Ассамблеясының жұмысы үшін, немесе, 2021 жылы Еуразия мәдениеттерін «Саналы өзара тәуелділік дәуіріне» жақындату жөніндегі IV жаһандық консультациялар үшін негіз болып жарияланды. («Бильгамеш» (Мәдениеттану және әлеуметтік зерттеулер Халықаралық альманахы). 2021).

Отарсыздандыру жобасы мен отарлаудан кейінгі кезең зерттеулері көбінесе әртүрлі көздерден алынғанын, әртүрлі идеологиялық хабарламалар мен саяси прагматиктердің диалогы мен диалектикасын жүзеге асыратын әртүрлі факторлардың әсерінен туындағанын көруге болады. Евгений Штайнердің айтуынша, Эдвард Саидтің «Ориентализм» (1978) атты бағдарламалық жұмысында да кеңестік отарсыздандыру жобасының ықпалын мысырлық тарихшы Анвар Абдель Маликтің зерттеулеріне сілтеме жасау арқылы байқауға болады (1963 жылы «Ориентализм дағдарысы» мақаласында (Anouar Abdel-Malek, 1963), ол отаршылдықтан кейінгі зерттеулердің негізгі тезисін Батыстың Шығыс туралы шығарған білімдерін сипаттаған, отаршылдықтың эпистемологиялық құралы ғана болды деп көрсеткен, 50-60 жылдары КСРО-да білім алған, араб ғалымдарының арасында жұмыс істеген марксист-тарихшы. Евгений Штайнер атап өткендей, ол өз еңбегінде, ең алғашқы сілтемені Ұлы Кеңес Энциклопедиясының «Шығыстану» бөліміндегі «Ориенталистика» мақаласына жасайды, 1951 ж., 9 том, 193-202 беттер. Осылайша, Азия мен Африка елдерін отарсыздандыруды қолдау жөніндегі кеңестік жоба аясында 1991 жылдан кейін қазақстандық қоғамның тарихи жадының маңызды тұжырымдамалық шеңберіне айналған идеология құрылды.

Тағы бір қызық мысал, 1970-1972 жылдары Қазақ КСР Ғылым Академиясының Философия және Құқық Институтының Әл-Фарабидің 1100 жылдығына орай (1970 ж.) ойшылдың шығармаларын орыс тілінде басып шығаруы. Бұл эпизодты, көрнекті әлемдік фигураларды КСРО ұлттық мәдениеттерімен демаркациялау процесінде, (әл-Фараби бейнесі Қазақстанның мәдени мұрасының маңызды бөлігіне айналған кезде) маңызды қадам ретінде қарастыруға болады, ал тарихи жадыда әл-Фарабидің өзара субъективтілігі ретінде - ұлттық тұлғаны әлемдік тарихтың планеталық контекстіне енгізу болып табылады. Алғы сөзде құрастырушылар Саидтің тезистеріне 8 жылға болжам жасайды, сонымен бірге болашақ зерттеушілерді басқа экстремалды жағдайға түсуден сақтандырады: «Философия тарихы картасында «ақ дақтарды» толтыру — марксистік

философия тарихшыларының және әлеуметтік ойдың өзекті міндеті. Бірақ бұл міндетті жүзеге асыру жолында «еуроцентристік» және «азицентристік» мағыналардың әртүрлі стереотиптерінен құралған «үйінділер» бар. Егер біз бірінші типтегі наным-сенімдер туралы айтатын болсақ, онда олар батыс еуропа мәдениетімен байланысты белгілі бір адамдар жиынтығын әлемдік тарихи тұлғалардың құрамына қосу дәстүрімен байланысты. Мәні бойынша біріншіні жаңаша қайталау болып табылатын екінші тараптың алдын ала болжамды көзқарастары біржақты ғана емес, сонымен бірге, мәні бойынша қате, өйткені олар шығыс мәдениетін батыс мәдениетінен бөліп тастайды, біріншісін абсолютті, экзотикалық, тіпті анық мистикалық түпнұсқаға айналдырады. Екі көзқарас та халықтардың «мәңгілік» қасиеттеріне жүгінеді.» (Аль-Фараби 1972: 59)

«КСРО отарлық империя болды ма?» атты жұмысында Орталық Азия тарихы жөніндегі жетекші маман Сергей Абашиң екі жақтың көптеген дәлелдерінің бар екенін, сондай-ақ кеңестік жүйеде қазіргі заманғы ғылым отарлаушы ретінде жіктейтін кейбір басқару элементтерінің болуына қарамастан, оларға бүкіл кеңестік жобаның сәйкес келмейтіндігін мойындай отырып, осы проблеманың «жақтаушылары» мен «қарсы жақтары» барлығын салыстырады. Және ол: «КСРО-ның ыдырауы күтпеген жерден жаңа жағдай туғызды. Кеңес қоғамын отарлық деп сипаттауға болмағанымен, ол ыдырағаннан кейін отаршылдық қатынастардың айқын белгілері сақталып, барынша айқын көрінді..» – деп қорытындылады. (<https://eusp.org/events/moskva-by-li-sssr-kolonialnoj-imperiej>). Қалай болғанда да, бұл мақалада бізді бұл талқылау емес, гносеологиялық постколониализм және теориялық-концептуалды құбылыс ретінде қазақстандық қоғамның тарихи жадын отарсыздандыру әрекеттері қызықтырады.

Постколониалдылық пен отаршылдықтың ең танымал және оқылатын зерттеушілерінің бірі, әсіресе Қазақстанның шығармашылық интеллигенциясының жас өкілдері арасында танымал Мадина Тлостанова (қазіргі уақытта Линчепинг университетінің (Швеция) гендерлік зерттеулер бөлімінің постколониалдық феминизм профессоры) болып табылады. Өзін «репрессивті ресейлік академиялық жүйенің ішінде жиырма жылға жуық уақытты өткізген миноритарлық трикстер» деп атап, зерттеуші: «оны әрдайым іштен инфильтрациялап, әлсіретіп, шайқатуға мүмкіндік болады» деп айта отырып: «Модернизм/отаршылдықтың батыс либералды және социалистік нұсқаларындағы негізгі құралдары - векторлық уақыт пен прогрессивті телеология — білім мен субъективтілікті абсурдты түрде ұтымды басқару; технологиялық дамуды құдайландыру; болашаққа табыну және теріс танбаланған дәстүрден бас тарту, әсіресе, егер бұл кеңестік жағынан алыс өткен кезең болса, экзотизм мен анахронизмге тұрақты түрде түсіп отыру.» - деп жазды. (https://www.nlobooks.ru/magazines/novoe_literaturnoe_obozrenie/161_nlo_1_2020/article/21972/)

Сондай-ақ, Мадина Тлостанова отарсыздандыру туралы ой метанарративті деконструкциялау дәстүрін идеологиялық бәсекелестерді құлату арқылы өзі метанаррацияға айналу үшін емес, «кез-келген дискурстың қосымша сипатына назар аудару» және «модернизм/отаршылдық аясында берілген білім мен болмыстың әртүрлі жүйелері» арасында тең диалог құру үшін жалғастыратынын атап өтеді. Осылайша, отарсыздандыру туралы ойдың мақсаттарының бірі, сонымен бірге, Мадина Тлостанованың ғылыми еңбектерінде берілгендей, дәстүрліден қазіргі заманға, варварлықтан өркениетке, ұжымнан жеке адамға, Шығыстан Батысқа, этика мен эпистемологиядағы батыстық үстемдікті заңдастыратын иллюзиялық дамудың эпистемологиялық сызығына салынған білімнің тәртіптік ретін қайта қарау болып табылады (Сол жерде).

Шынында да, Вивейруш де Каструдың (және бұрын Леви-Стросстың) көп қырлы зерттеулері ұтымдылық пен логоцентризмнен тыс өмір сүретін онтологиялардың эквиваленттілігін және автохтонды, ЮНЕСКО-ның пікірінше, білім жүйелері осы қауымдастықтарда біз үшін жол ережелері мен көбейту кестесінен де маңызды рөл атқаратын дүниелерді жаңғыртады. Адамзат мәдениетіндегі мифопоэтика осы сөздің тікелей аудармасы бола отырып, әлемді құрумен синоним болып табылады (ежелгі грек. $\mu\theta\theta\omicron\varsigma$ – адамдардың әлем туралы ойларын жеткізетін баяндау). Әлем мен миф – адам үшін бірдей болмыс қызметін атқаратын түбірі бір сөздер мен құбылыстар деп айтуға болады.

Қазақтың отарлаудан кейінгі кезеңін зерттеуші, тек эпистемологияда ғана емес, сонымен қатар іс жүзінде бәйгеге арналған жылқыларды өсірумен айналысатын Әлима Бисенова (Назарбаев Университетінің Әлеуметтану және антропология кафедрасының антропология доценті) дұрыс атап өтеді: «Қазақстан жағдайында біз отаршылдыққа қарсы хабардың болуына қарамастан, Фанонның өткен кезеңді «отаршылдық бұрмалау» және «отаршылдыққа дейінгі тарихтың девальвациясы» деп атаған оқиғалардан құтқару үшін академиялық ұлтшылдықтың өзі бұрынғы метрополияның гегемондық дискурсының тұтқыны болғанын көріп отырмыз. Бұл әлемнің отарлық бейнесінің психикалық картасын жасау кезінде бағынышты позицияға наразылық білдірген жағдайда пайда болады...» (Бисенова А., Медеуова К. 2016: 207-255). Осы тұжырыммен келісе отырып, біз оны толықтырамыз: КСРО-ның ықпалы мен мұрасының бір көрінісі ретінде - бұрынғы қол астындағылардың тарихи жадындағы этноұлттық нарративтердің айна гибриділігі деп санауға болады, атап айтқанда: кеңестік/отаршылдық мұрамен күресте империялық/кеңестік тарихнаманың формалары мен стильдерін қолдану.

2016 жылы жарияланған «Метрополияның қысымы және академиялық практиканың тыныш ұлтшылдығы» мақаласында Алима Бисенова өзінің «мәдени сыншы ғана емес, палестиналық» екенін түсінген Эдвард Саидті мысал ретінде келтіріп, айқын академиялық бейтараптық пен объективтілікті жеке тұлғалық саясатпен біріктіруге шақырады. Зерттеуші, сонымен қатар, жергілікті дәстүрдің көп дереккөзділігіне және «ұлттық тарих пен мәдениетке бір кездері мегаполистен алған эссенциалистік көзқарастан» бас тарту қажеттілігіне назар аударады. Оның пікірінше, отарлық логостың тұтқынында қалған қазақстандық ғалымдарға жасауы қажет эпистемологиялық қадам - бұл тарихи зерттеулерде оның эвристикалық әлеуетін жандандыру үшін рулық-тайпалық субъективтілік пен білімнің автохтондық жүйесінің мәртебесіне құқықтың трайбализмін қайтару. Осындай тарихи жаңғырудың мысалы ретінде ол Мұхтар Әуезовтің «Абай жолы» романын жазудағы рөлі туралы жазады. Оның пікірінше, бұл тұрғыда оның жазушылық заңдылығының негізгі факторы рулық-тайпалық фактор болған, өйткені Мұхтар Әуезов «екі рудың да жинақтаған тарихи тәжірибесі мен мәдени капиталының арқасында (Абайдың «Тобықты» руы мен Әуезовтың «Қожа» руы) ол және оның қоршаған ортасы туралы рулық тиесілік құқығы бойынша жазуға құқылы, Абайдың заңды мұрагері ретінде қабылданған...» (Сол жерде). Алима Бисенованың айтуынша, тарихи жадыны отарсыздандыру осындай ақпарат көздерін пайдалану мен оларды маңызды тарихи факторлар ретінде есепке алуды қамтуы керек.

Қазақстандық тарихнамада бұл қадам ешбір революциялық емес екенін атап өткен жөн. Сонау 1999 ж. қазақтардың көшпелі мәдениетін зерттеуші және көрнекті тарихшы Нұрболат Масанов «Қазақтың зияткерлік және саяси элитасы: рулық қауымға тиесілігі және ұлт ішіндегі бәсекелестік» атты мақаласында ХХ ғасырдағы Қазақстанның саяси оқиғаларындағы ру-тайпалық фактордың рөлін жан-жақты талдап, қарама-қарсы идеологиялық позицияларда болып, қазіргі урбанизация мен ауылдандыру жағдайындағы трайбализмнің деструктивті әлеуетін көрсетті (Масанов Н.Ә. 1999: 46-61).

Тарихи жадыны виктимизациялауды зерттеу ХХ ғасырдағы Қазақстан ұлттық интеллигенциясының тарихи субъективтілікке ие болу процесін, сондай-ақ, сол кездегі формасы жағынан социалистік болғанымен, мазмұны жағынан әрқашан конформистік бола бермейтін этносты менгеру процесін көруге мүмкіндік береді. Мұнда, кеңестік мәдени генезистің басқа салаларындағы сияқты, ұлттық саясат құрған этностар иерархиясы 1991 жылы оның ыдырауына әкелген шарттарды белгіледі: кіші және үлкен ағайындар (республикалар/халықтар) иерархиясы әу бастан кереғар түрде осындай иерархиямен шектелген тарихи субъективтіліктің кенеюіне, қысқаруына және қалпына келтірілуіне мүмкіндік берді. «Халықтар түрмесінен», «бай-феодалдардың езгісінен», «патриархалдық артта қалушылықтан» және т. б. босату жобасынан жаңадан құрылған ұлттардың шынайы басталуы мен болмысын жариялаған кеңес тарихының нысаны мен жаңа хронологиясы ұлттық интеллигенцияның (көбінесе шығармашылық) табиғи қанағаттанбаушылығын және 1991 жылдан кейінгі дәуірде қазақстандық қоғамның тарихи жадын мифологизациялау, дәріптеу және виктимизациялау процестерінің бастауы болған ұлттық мәдениеттің жартылай нақты емес, тым болмағанда жартылай ұмытылған бастауларын идеализациялай отырып, неғұрлым ежелгі этникалық тамырларды табуға ұмтылысын тудырды.

Мұхтар Әуезовтің «Абай жолы» (1942-1959 жж.), Ілияс Есенберлиннің «Көшпенділер» (1968 ж.) және Олжас Сүлейменовтің "Аз и Я" (1975 ж.) сияқты қазақстандық қоғамның тарихи жадындағы нарративтерді қалыптастыруға бағытталған іргелі кітаптар – әлемдік тарихи логоста дауыс алуға саналы түрде жасалған талпыныстар (біз оларды хронологиялық тәртіпте және олардың тарихи субъективтілігінің өсуіне қарай және кеңестік стильдегі ұлттық мәдениеттің берілген формаларына қарсылықтың күшею деңгейіне қарай орналастырдық). Табысты және бас айналдыратын шығармашылық мансапқа қарамастан, әдебиет саласындағы Мемлекеттік және Лениндік сыйлықтардың лауреаттары аталып өткен авторлар, сондай-ақ олардың кеңестік режимге идеологиялық адалдығы (бұл жерде жүйемен қақтығыстың жеке эпизодтарын, өте маңызды болса да, қалдыра түрсақ), олардың барлығы ХХ ғасырдың бірінші жартысындағы ашаршылық пен қуғын-сүргіннен, қалай болғанда да, зардап шеккендер болды (Әуезов қуғын-сүргін нәтижесінде достары мен пікірлестерінің көпшілігінен айырылды, Есенберлин 1920 жылдардағы ашаршылықтан кейін жетім қалды, ал Сүлейменов туылғаннан 4 күн өткен соң ГУЛАГ жүйесінде әкесінен айырылды). Сонымен қатар, Алексей Юрчак «Соңғы кеңес ұрпағы» атты кітабында көрсеткендей, «дамыған социализм» идеологиясы сенімді түрде салт-дәстүрге айналып, күнделікті тәртіпке келтірілгені соншалық, формасы мазмұнынан гөрі маңыздырақ болды, бұл көбінесе сезімтал цензорлардың назарынан тыс қалды (ерекшелік – «Аз и Я», Л.А. Брежневтің: «Онда ешқандай ұлтшылдық жоқ» деген пікірінің арқасында ғана оны жоймаған, КОКП Орталық Комитетінің «сұр кардиналы» Михаил Сусловтың алаңдаушылығына ұзақ уақыт бойы себеп болды. 1920 жылдары КСРО-да басталған этникалық инженерия процесінің жалғасуы мен нәтижелері туралы ұмытпаған дұрыс – оң дискриминация империясы бұл жобаны сәтті жүзеге асырды.

«Символдық өткен кезең. Орта Азияда ата-бабалар үшін күрес» атты мақаласында тарихшы Виктор Шнирельман қазақ тарихнамасындағы (алдымен кеңестік дәуірде, кейін тәуелсіздік дәуірінде) ұлттық тарихтың құрылысын талдап, миф жасаудың негізгі факторын кәсіби емес адамдардың ғылымға басып кіруі емес, жаңадан пайда болған ұлттар үшін олардың символдық мұрасы мен тарихи сабақтастығын легитимдейтін ұлттық құрылыс жобасы деп есептейді (Шнирельман В.А. 2009: 70-86). Сергей Ушакин 2021 жылы бұл құбылысты посткеңестік отарлаудан кейінгі кезеңнің ерекшелігі ретінде сипаттайды: «Мұндай «қадір-қасиет археологиясы» - бұл империя құрамындағы өмір тәжірибесін тікелей талдаудан және зерттеуден өткенге саналы (санадан тыс) түрде әрекет ету. Бұл ойдан шығарылған және отаршылдыққа дейінгі өткен кезеңнің көбінесе квази-империялық болып шығуы, тек кеңестік «білімнің» тарихи күрделілігін тағы бір рет көрсетеді, онда «(пост)империялық кезең» көбінесе «отаршылдықтан кейінгі кезеңнен» айырмашылығы жоқ және керісінше.» (Ушакин С. 2021: 401).

Бұл процесті қазіргі қазақстандық материал бойынша іргелі зерттеу 2007 жылы шыққан Ж.Б. Әбілхожин, Н.Е. Масанов және И.В. Ерофееваның «Қазақстанның қазіргі тарихнамасындағы ғылыми білім және миф жасау» кітабы болып табылады. Авторлар өздерінің теориялық-концептуалды құралдарында біріге отырып, әртүрлі дәрежеде тарихи миф шығару феноменінің генезисін егжей-тегжейлі талдайды. Атап айтқанда, Ж.Б. Абылхожин ол келесі себептерден туындайтынын көрсетеді: тарихи мифологияны жасаушылар мен пайдаланушылар (қазіргі уақытта – Қазақстан қалаларын ауылдануының нәтижесінде де, ғалымдар модификацияланған архаика ретінде қарастырған кеңестік мәдениетте де) тоталитарлық ойлау кешендерімен, посткеңестік семантикалық жаракатпен және элиталардың тарихи заңдылыққа ие болу әрекеттерімен ауырлатылған "аграрлық-дәстүрлі сананың" тасымалдаушылары болып табылады (Масанов Н.Э., Абылхожин Ж.Б., Ерофеева И.В. 2007).

Қорытынды. Сонымен, келесі тұжырымға келуге болады:

Зерттеу нәтижелеріне қарағанда, «отаршылдық – отаршылдыққа қарсы», «тоталитаризм – тәуелсіздік», «ұлттық – планетарлық» т.б. бинарлы қарама-қайшылықтар аясында қазақстан қоғамының тарихи жадының отарлаудан кейінгі кезеңді зерттеулері мен отарсыздандыруы туралы айту мүмкін емес сияқты. Бұл процестердің әртүрлі факторлары мен зерттеушілері бір-бірімен үнемі диалогта болатын, немесе, олардың мінез-құлқының монологиялық стратегиялары мен мемориалдық мәдениетін өндіруді сақтайтын герметикалық, ошақтық ортада өмір сүретін

өртүрлі топтар мен қауымдастықтардың идеялары мен іс-әрекеттерінің, тілектері мен міндеттемелерінің, ұмтылыстары мен қарама-қайшылықтарының күрделі жүйесіне байланысты. Элиталар мен бұқара халық өзара тәуелділіктің көп қабатты кеңістігінде де бар, кейде бірге, кейде өртүрлі бағыттағы тарихи жад саясатын дамытады.

Қазақстанның тарихи және басқа да гуманитарлық ғылымдарында «отаршылдық» анықтамаларына қатысты консенсустың болмауына қарамастан, отарлаудан кейінгі кезенді зерттеулердің тұжырымдамалық шеңбері үлкен танымалдылыққа ие болуда. Сондай-ақ, 2010-шы жылдары қазақстандық ғылым мен медиа саласына отарлаудан кейінгі кезенді зерттеулердің кешірек енгізілгеніне қарамастан, Қазақстанның және ХХ ғасырдың 60-шы жылдарындағы қазақ зиялыларының кейбір қайраткерлерінің белсенді қатысуымен КСРО-да осы тұжырымдамалық шеңбер пайда болып, институционалдық іске асырылғанын атап өткен жөн.

Тарихи жады кеңестік мемлекет құру процесінде жасалған ұлттық баяндаудың формалары, поэтикасы мен логикасы мұрагерлік формалар мен стильдерге айтарлықтай тәуелді болатын жағдайда. Алайда, көбінесе бұл формалар жаңа «отарсыздандырылған» мазмұнмен толтырылады. Ұлттық нарративте белгілі бір әлеуметтік зұлымдықтың себептерін отаршылдық дәуірдің жасалуына, немесе, туындауына жатқызатын отаршылдық анықтама қабылдау жиі кездеседі.

1991 жылдан кейінгі қазақстандық қоғамның тарихи нарративтерінің екі басым сипаты мен бағыты: ұлттық құрылыстың табиғи нарративті стратегиясы болып табылатын дәріптеу және виктимизация (мемлекет, саяси және интеллектуалды элита басқаратын, және де «төменнен» шығарылатын, яғни folk-history қалың бұқарадан шығатын). Осының негізінде, сондай-ақ Қазақстан қоғамының тарихи жадында, бұрын сипатталған басқа да факторлардың негізінде, бірнеше ондаған жылдар бойы тарихи миф жасау процесі жүріп жатыр, бұл өз кезегінде, транзиттік кезеңдерде, белсенді ұлттық құрылыс, гегемоннан бөліну кезеңінде сөзсіз орын алады. Сондай-ақ жаңа миф шығаруға, жою мәдениетіне, виктимизацияға, дәріптеуге және жалпы адамзаттық этностық пен заңдылықтың жаңа формулаларын қалыптастыруға бағытталған жаһандық үрдісті ескеру қажет.

Мақала «Қазақстан қоғамының тарихи жадының үрдістері мен трансформациялары (1992-2020 жж.)» жобасы аясында дайындалды. (ЖТН: AP09259759).

Information about the authors:

Krupko I.V. – Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan; E-mail: tengri95hismatulin@mail.ru;

Burkhanov B.B. – Ch.Ch. Valikhanov Institute History and ethnology, Almaty, Kazakhstan. E-mail: burkhanov.b@inbox.ru.

ӘДЕБИЕТТЕР МЕН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ:

Spivak G.C. Can the subaltern speak? // Die Philosophin. – 2003. – Т. 14. – №. 27. – 42-58.

Кастру Э.В. де. Каннибальские метафизики // Рубежи постструктурной антропологии. – 2017. – №. 2017 (2009). – С.142.

<https://syg.ma/@andreyplotnitskiy/nievozmozno-diekolonizirovat-muziei-nie-diekolonizirovav-mir-intierviu-s-arielloi-aishiei-azulai>

Chatterjee P. The Nation and Its Fragments: Colonial and Postcolonial Histories. – 1993. – P. 27-32.

Празаускас А. СНГ как постколониальное пространство // Независимая газета. 1992.

Ремнев А. Колониальность, постколониальность и «историческая политика» в современном Казахстане // Ab imperio. – 2011. – Т.2011. – №. 1. – С. 169-205.

Койгельдиев М.К. Сталинизм и репрессии в Казахстане 1920-1940-х гг. // Алматы: Искандер. – 2009.

Сулейменов О.О. Формула Пути: «От веков Зависимости, через период Независимости к эпохе Взаимозависимости» // Новая газета. 20 февраля 2022.

«Бильгамеш» (Мәдениеттану және әлеуметтік зерттеулер Халықаралық альманахы). №6 Шығарылым. Саналы өзара тәуелділік дәуіріне аяқ басу. – Алматы, 2021.

Anouar Abdel-Malek, "l'orientalisme en crise", *Diogene* 44 – 1963.

Аль-Фараби Философские трактаты. – Алма-Ата: 1972.

<https://eusp.org/events/moskva-by-li-sssr-kolonialnoj-imperiej>.

https://www.nlobooks.ru/magazines/novoe_literaturnoe_obozrenie/161_nlo_1_2020/article/21972

./

Бисенова А., Медеуова К. Давление метрополий и тихий национализм академических практик // *Ab Imperio*. – 2016. – Т. 2016. – №. 4. – С. 207-255.

Масанов Н.Э. Казахская политическая и интеллектуальная элита: клановая принадлежность и внутриэтническое соперничество // *Вестник Евразии*. – 1999. – №. 1. – С. 46-61.

Шнирельман В.А. Символическое прошлое (Борьба за предков в Центральной Азии) // *Неприкосновенный запас. Дебаты о политике и культуре*. – 2009. – №. 4. – С. 70-86.

Ушакин С. Колониальный омут и его последствия: о публичных историях постколониального социализма / *Всё в прошлом: Теория и практика публичной истории* / Под ред. А. Завадского, В. Дубиной. – Москва. – 2021. – с. 401.

Масанов Н.Э., Абылхожин Ж.Б., Ерофеева И.В. Научное знание и мифотворчество в современной историографии Казахстана. – Алматы. – 2007.

REFERENCES:

Spivak G.C. Can the subaltern speak? // *Die Philosophin*. – 2003. – Т. 14. – №. 27. – 42-58. (in English).

Kastru E.V. de. Kannibal'skie metafiziki // *Rubezhi poststruktornoj antropologii*. – 2017. – №. 2017 (2009). – S.142. (in Russian).

<https://syg.ma/@andreyplotnitskiy/nievozmozhno-diekolonizirovat-muziei-nie-diekolonizirovav-mir-intierviu-s-arielloi-aishiei-azulai>.

Chatterjee P. *The Nation and Its Fragments: Colonial and Postcolonial Histories*. – 1993. – P. 27-32. (in English).

Prazauskas A. SNG kak postkolonial'noe prostranstvo // *Nezavisimaya gazeta*. 1992. (in Russian).

Remnev A. Kolonial'nost', postkolonial'nost' i «istoricheskaya politika» v sovremennom Kazahstane // *Ab imperio*. – 2011. – Т.2011. – №. 1. – S. 169-205. (in Russian).

Kojgel'diev M.K. Stalinizm i repressii v Kazahstane 1920-1940-h gg. // *Almaty: Iskander*. – 2009. (in Russian).

Sulejmenov O.O. Formula Puti: «Ot vekov Zavisimosti, cherez period Nezavisimosti k epohe Vzaimozavisimosti» // *Novaya gazeta*. 20 fevralya 2022. (in Russian).

«Bilgamesh» (Madeniettanu jane aleumettik zertteuler Halykaralyk almanahy). №6 Shygarylým. Sanaly ozara taueldilik dauirine aiaq basu. – Алматы, – 2021.

Anouar Abdel-Malek, "l'orientalisme en crise", *Diogene* 44 – 1963 (in French).

Al'-Farabi Filozofskie traktaty. – Alma-Ata: 1972. (in Russian).

<https://eusp.org/events/moskva-by-li-sssr-kolonialnoj-imperiej>.

https://www.nlobooks.ru/magazines/novoe_literaturnoe_obozrenie/161_nlo_1_2020/article/21972

./

Bisenova A., Medeuova K. Davlenie metropolij i tihij nacionalizm akademicheskikh praktik // *Ab Imperio*. – 2016. – Т. 2016. – №. 4. – С. 207-255. (in Russian).

Masanov N.E. Kazahskaya politicheskaya i intellektual'naya elita: klanovaya prinadlezhnost' i vnutrietnicheskoe sopernichestvo // *Vestnik Evrazii*. – 1999. – №. 1. – С. 46-61. (in Russian).

SHnirel'man V.A. Simvolicheskoe proshloe (Bor'ba za predkov v Central'noj Azii) // *Neprikosnovennyj zasopas. Debaty o politike i kul'ture*. – 2009. – №. 4. – С. 70-86. (in Russian).

Ushakin S. Kolonial'nyj omlet i ego posledstviya: o publichnyh istoriyah postkolonij socializma / *Vsyo v proshlom: Teoriya i praktika publichnoj istorii* / Pod red. A. Zavadsogo, V. Dubinoj. – Moskva. – 2021. – с. 401. (in Russian).

Masanov N.E., Abylhozhin ZH.B., Erofeeva I.V. Nauchnoe знание i mifotvorchestvo v sovremennoj istoriografii Kazahstana. – Алматы. – 2007. (in Russian).

https://doi.org/10.51943/2710-3994_2022_30_2_168-176

МРНТИ 16.21.37

ОБ ОТЦАХ – ОСНОВАТЕЛЯХ КЫРГЫЗСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ

З.К. Курманов *

Дипломатическая академия Министерства иностранных дел Кыргызской Республики
им. К. Дикамбаева. Кыргызстан, Бишкек.

*Корреспондирующий автор
E-mail: bethovenzk@mail.ru (Курманов)

Аннотация. В статье анализируется институт отцов-основателей, уходящий корнями в глубокую историческую седину. Это тематика, как часть история государственности, очень актуальна для всех государств, как новоиспеченных и молодых, так и древних, ибо она наполнена живыми портретами и биографиями десятков и сотен тысяч людей – политических, государственных и общественных деятелей, национально-освободительного движения, революционеров, военных, ученых, писателей, журналистов, юристов, которые стояли у истоков, развивали государственность на разных ключевых этапах и тем самым вносили посильную лепту в развитие мировой истории. Эти личности являются национальным достоянием, предметом глубокого почитания и неиссякаемого энтузиазма для будущего нации и народа. С возрождением кыргызской национальной государственности сейчас заново переосмысливаются страницы прошлой истории и расставляются по местам истинные и ложные национальные герои. Многие имена мы до сих пор, к нашему сожалению, еще не знаем, их предстоит открыть, а также заново перечитать.

Ключевые слова. Отцы-основатели, независимость, декларация, конгресс, Ахмет Байтурсунов, Ишеналы Арабаев, Абдыкерим Сыдыков, Клисфен, Ататюрк, Гамильтон, Перикл, Сократ, Алаш.

GTAMP 16.21.37

ҚЫРҒЫЗ МЕМЛЕКЕТТІГІНІҢ НЕГІЗГІ САЛУШЫ ӘКЕЛЕРІ ТУРАЛЫ

З.К. Құрманов

Қырғызстан Республикасының К. Дикамбаев атындағы Сыртқы істер министрлігі
Дипломатиялық академиясы. Қырғызстан, Бішкек.

*Автор корреспондент
E-mail: bethovenzk@mail.ru (Құрманов)

Андатпа. Мақалада іргетасын қалаушы аталар институты, тамыры терең тарихи бозғылт шашымен талданады. Бұл тақырып мемлекеттілік тарихының бір бөлігі ретінде жаңадан соғылған, жас және ежелгі мемлекеттер үшін өте өзекті, өйткені ол ондаған және жүздеген мың адамдардың – саяси, мемлекеттік және қоғамдық өмірбаяндары мен өмірбаяндарына толы. қайраткерлері, ұлт-азаттық қозғалысының қайраткерлері, қайраткерлері, әскери қайраткерлері, ғалымдар, жазушылар, журналистер, заңгерлер мемлекеттіліктің әр түрлі шешуші кезеңдерінде дамып, сол арқылы дүниежүзілік тарихтың дамуына лайықты үлес қосқан. Бұл тұлғалар – ел қазынасы, ұлт пен халықтың болашағына деген терең тағзым мен сарқылмас ынта-жігердің нысаны. Қырғыз ұлттық мемлекеттілігінің жаңғыруымен өткен тарихтың беттері жанаша ойланып, олардың орнына шын және жалған халық қаһармандары қойылуда. Көптеген атаулар, өкінішке орай, біз әлі білмейміз, оларды ашуға, сондай-ақ қайта оқуға тура келеді.

Түйін сөздер. Негізін қалаушылар, тәуелсіздік, декларация, съезд, Ахмет Байтұрсынов, Ишеналы Арабаев, Әбдікерім Сыдықов, Клисфен, Ататүрік, Гамильтон, Перикл, Сократ, Алаш.

IRSTI 16.21.37

ABOUT THE FOUNDING FATHERS OF THE KYRGYZ STATEHOOD

Zainidin Kurmanov

K. Dikambayev Diplomatic Academy of the Ministry of Foreign Affairs of the Kyrgyz Republic.
Kyrgyzstan, Bishkek.

*Corresponding author

E-mail: bethovenzk@mail.ru (Kurmanov)

Abstract. The article analyzes the institution of the founding fathers, rooted in a deep historical gray haired ancient time. This topic, as part of the history of statehood, is very relevant for all states, both newly minted and young, and ancient, because it is filled with living portraits and biographies of tens and hundreds of thousands of people - political, state and public figures, the national liberation movement, revolutionaries, military, scholars, writers, journalists, lawyers who stood at the origins, developed statehood at various key stages and thereby made a feasible contribution to the development of world history. These personalities are a national treasure, an object of deep reverence and inexhaustible enthusiasm for the future of the nation and people. With the revival of the Kyrgyz national statehood, the pages of past history are being rethought anew and true and false national heroes are being placed in their places. Many names we still, unfortunately, do not yet know, they have to be discovered, as well as re-read.

Key words: Founding fathers, independence, declaration, congress, Akhmet Baitursunov, Ishenaly Arabaev, Abdykerim Sydykov, Cleisthenes, Ataturk, Hamilton, Pericles, Socrates, Alash.

Введение. В 2022 г. вся прогрессивная общественность тюркских стран и народов отмечает 150-летний юбилей великого казахского государственного и общественного деятеля, политика Ахмета Байтурсунова и 140-летний юбилей великого кыргызского просветителя, государственного и общественного деятеля Ишеналы Арабаева. Оба они являются отцами - основателями своих государств, активно создавали и участвовали в алашевском движении, пробуждали свои народы от колониальной спячки и побуждали их к активным революционным действиям, которые привели в конечном счете к возрождению своей древней государственности, а также вместе отдали свои жизни, погибли за свободу своего народа.

История государственности наполнена живыми портретами и биографиями десятков и сотен тысяч людей – политических, государственных и общественных деятелей, национально-освободительного движения, революционеров, военных, ученых, писателей, журналистов, юристов. О них написаны библиотеки книг и статей, сняты тысячи художественных и документальных фильмов, созданы мемориалы и музейные экспозиции, которые являются национальным достоянием, предметом глубокого почитания и неиссякаемого энтузиазма для будущего нации и народа.

Есть такие многочисленные герои и у наших народов, которые известным издревле и имена которых мы только-только открываем, ибо для этого было множество препятствий объективного и субъективного характера. Но с обретением, а точнее возрождением нашей государственности мы должны заново переосмыслить страницы прошлой истории и расставить все по местам, так как это было в действительности.

Поэтому интерес к историческим персонам, которые создавали нашу государственность, защищали ее от врагов, берегли ее на протяжении веков так сейчас велик и огромен, ибо многих имен мы до сих пор, к нашему великому сожалению, еще не знаем, их предстоит открыть и вероятнее всего перечитать заново.

Материалы и методы исследования. Целью статьи является анализ института отцов-основателей, который претерпевает в современной историографии бывших социалистических стран существенные изменения.

После определения цели исследования, следующим шагом стала постановка задач и формулировка вопросов исследования, что способствовала бы выявлению проблем, ключевых концептов, направлений исследования. Основой для получения данных послужили монографии, статьи, материалы архивов, документарные источники, направленные на углубленное изучение данной тематики в Кыргызстане, страдавшей от излишней одиозности, односторонности и идеологической надуманности и домыслов.

Проведенное исследование помогло понять процесс изменений и символов в исторической науке Кыргызстана во всей её сложности и многообразии. Во многом это стало возможным благодаря тому, что в нашей республике с провозглашением государственной независимости в исторической науке исчез идеологический контроль, что позволило историкам, наконец, получить доступ ко многим архивным материалам, издательской свободе и исследовательскому многообразию взглядов. Благодаря этому стало возможным исследование таких тем, которые находились под идеологическим запретом в советское время или вообще не ставились под сомнение. В настоящее время передавая часть историков предпринимает попытки сформировать новые подходы в объективном изучении нашего исторического прошлого, постепенно отходя от марксистско-ленинско-сталинских постулатов. Новые подходы позволили изучить многие происходящие исторические процессы в постсоветский период в общем контексте и его естественной среде, современном анализе и комментировании и интерпретации полученных данных. В основу данного исследования безусловно легли научные суждения автора статьи, сформулированные в результате анализа архивных материалов, прочтения многих трудов и собственных наблюдений, как ученого, преподавателя и политика. В итоге выявлено, что после распада СССР, источниковедческая база истории расширила свои горизонты, обновление методологических подходов позволяет достичь крупных изменений в исторической и политической науке, и создало условия для изучения новых проблем в отечественной историографии.

Основой для статьи послужили научные труды и материалы из личного архива, а также из лекционных курсов профессора З.К. Курманова по истории, конституционному праву, политологии и международным отношениям. В статье использовались различные универсальные методы, используемые в истории, философии, политологии и социологии и другие частно-научные методы. Например, историзм, анализ, синтез, сравнение, индукция и дедукция, наблюдение и эксперимент. Источниковой базой стали документальные источники, архивные документы, современная политическая и обществоведческая литература и собственные лекционные материалы автора статьи.

Таким образом, в статье произведен историографический экскурс в общую проблему, ее актуальность и важность в Кыргызстане, определены источники сведений, использованных для анализа трансформации исторической науки в Кыргызстане после развала СССР и провозглашения независимости.

Обсуждение. В свете вышесказанного хотелось бы порассуждать об институте отцов-основателей, кого и как, за какие заслуги перед народом и государством разные народы относят к этой выдающейся категории своих сынов и дочерей. Эта тема убежден очень актуальна для всех стран, в т.ч. и братского казахского народа, у которого с кыргызами есть много общего в происхождении, истории, языке, культуре и судьбе.

Вместе с тем, надо признать, что в объективном рассмотрении и изучении этой тематики серьезными препятствиями становятся имеющий место в переходных обществах трайбализм и регионализм, старое советское политическое и идеологическое наследие, недостаточное понимание роли личности в истории, неумение критически осмыслить и применять на практике исторические фальсификации, агитационно-пропагандистские материалы, которые активно использовались ради достижения определенных идеологических целей в царской и советской империи.

Имеющие социальные явления становятся причиной для продвижения имен отдельных выдающихся личностей в категорию выдающихся личностей, которые сыграли в судьбе своего народа и страны огромную роль, но в свое время были оклеветаны как «враги народа» или классовые противники, мироеды, угнетатели, предатели, тираны и т.д.

Из-за отсутствия какой-либо государственной политики в этом вопросе, отсутствия объективных критериев оценки роли личности, политика в этом вопросе спустилась на уровень местных сообществ, родственников, земляков. В историографии неоднозначно оцениваются роли Ормон-хана и Кенесары Касымова, продолжают необъективные нападки на эти исторические личности, их деяния и поступки, снова льются ушаты клеветы, выдуманные царским и поддерживаемый также советским официозом.

На протяжении многих лет, не удается поднять роль и место партии «Алаш» в процессах национального возрождения кыргызов и обретения ими современной государственности в виде административной, автономной области, автономной, союзной и независимой республики. Роль А. Сыдыкова, И. Айдарбекова, И. Арабаева в этом процессе как отцов-основателей признается, но не замечается, что они при этом были активными членами партии «Алаш» и боролись сначала за возрождение тюркской государственности, какой стала самопровозглашенная «Автономия Алаш» (1918-1920 гг.). Что эта борьба стала начальным пунктом их политической деятельности. Эту и подобную практику можно продолжать. Первого президента Кыргызстана Аскара Акаева недобросовестные историки и политики подозревают в казахском происхождении, что имеет место быть. Его предки в 18 в. во времена бия Атаке получили политическое убежище у чуйских кыргызов, в состав которых они вошли как род «Абыла», его мать является казашкой. Таких смешанных семей в Кыргызстане огромное количество и никого не будоражит. Но стоит этим людям заняться политикой, как начинает безумствовать трайбализм. Сам автор этой статьи тоже имеет казахские корни, бабушка по материнской линии Капаш Бийменова была из числа тех, кто бежал в Кыргызстан из-за голодомора 1931-1933 года, да так и осталась жить здесь, вышла замуж за кыргыза, родила дочь Анипу, мою мать. А ее внук, т.е. я, дорос до спикера Жогорку Кенеша.

Из-за трайбализма то тут, то там возникают ненаучные споры, кто главнее из всех главных – молодой Юсуп Абдрахманов или его учитель Абдыкерим Сыдыков, первый глава автономии Иманалы Айдарбеков или просветитель и отец кыргызской интеллигенции молдоке Ишеналы Арабаев, хотя все они делали общее дело, не делясь на рода и племена, боролись и возрождали древнюю кыргызскую государственность и отдали свои жизни за это. Южане обижаются на северян, правое крыло на левое, те и другие на ичкиликов, саяки на кыпчаков, кытай на бугинцев и т.п. Нечто похожее наблюдается и у братьев казахов, разделенных на жузы, рода и племена... Поэтому это очень актуально и для историографии и политики Казахстана.

Традиция называть основателей государства «отцами» восходит к глубокой древности. Судя по имеющимся историческим источникам как мифы, легенды, сказания, создание государств было освящено божественной деятельностью, было результатом божественного промысла. В начальный период цивилизации роль религии в жизни людей была очень велика. Но со временем, наряду с мифическими и божественными основателями, исторические источники стали называть имена реальных людей, которыми можно бесконечно гордиться и восхищаться. Политическим классом, который во всех странах называется элитой.

Основателем древнеегипетского царства считается фараон Менес (Kitchen, 1991:201-208), объединивший Верхний и Нижний Египет в 3121 г. до н.э. Это было первое в мире государство. Древнейшее, самое развитое и богатое в мире в течение нескольких тысячелетий и десятков столетий.

Основателем и первым мифологическим царем древней Аттики считался Кекроп (Мифы народов мира, 1991: 633). Он был сыном богини земли Геи, отчего верхняя половина его тела была человеческая, а нижняя - змеиная. Он основал в своем царстве 12 городов. За владение городом, расположенным на нынешнем Акрополе, возник спор между богиней войны и мудрости Афиной и богом морей Посейдоном. Чтобы рассудить этот спор боги призвали Кекропа в качестве заинтересованного лица. Он и объявил, что спор выиграет тот, кто сделает городу более ценный дар. Тогда Посейдон выбил своим трезубцем из скалы источник соленой воды, Афина же вонзила

в землю свое копье - и на этом месте выросла олива. Кекроп не стал долго думать: соленой воды и так полно в море, а вот олива - полезное дерево, дающее богатый урожай и побуждающее людей к труду. Боги согласились с его доводами, и владычество над городом досталось Афине. Кекроп посвятил ей великолепный храм на Акрополе, а его дочери Аглавра, Герса и Пандроса стали его первыми жрицами. Кекроп дал жителям города первые законы и назвал город в честь ее покровительницы Афины.

У древних греков, как законодателей демократии, есть еще такое определение как «отцы» афинской демократии. Ее основоположником считается Клисфен (508/7 г. до н.э.). Он разрушил неограниченную власть знати, организовав выборы граждан не по знатному происхождению и богатству, а по месту жительства. Внесли свой большой вклад в развитие афинской демократии Солон (в 594 г. до н.э.) и Эфиальт (в 462 г. до н.э.) Самым долгоживущим демократическим лидером был Перикл. Что интересно, все они были афинскими аристократами. К основателям демократии относят также выдающихся греческих философов Аристотеля, Платона и Сократа, без которых бы не появилась эта теория. Демократия была подавлена македонцами в 322 г. до н. э. (Бизескул, 1991). В настоящее время демократия переживает второе рождение, став мечтой и образцом будущего для человечества и многих народов мира.

Патриции считались «отцами» Римской республики. Последний царь римлян Тарквиний Гордый был изгнан народом и Рим стал аристократической республикой. Патриции (от латин. слова «падре» – отец) составляли около 200 человек и занимали господствующее положение в стране. Выступали в качестве правящего класса. Потом со временем были вынуждены править страной совместно с простолюдинами - плебеями, которые умели трудиться и хорошо зарабатывать. Плебеи были римлянами, но не входили в число «отцов». Римская республика от этого стала только сильнее и богаче, самой могущественной державой древнего мира.

А основателем Римской империи стал Октавиан Август, ставший принцепсом – «первым среди равных». Но основатель Римской империи занимал должность консула, великого понтифика, обладал полномочиями трибуна, а во 2 году до н.э. получил почётный титул «отец отечества» (*pater patriae*) (Шифман, 1990). Вклад древних греков и римлян в мировую цивилизацию неоспорим и восхищает своими достижениями все человечество.

Отцами – основателями (англ. «Founding Fathers») в исторической и политической литературе впервые стали называть группу американских политических деятелей, сыгравших важную роль в основании американского государства, в частности, в завоевании независимости и создании принципов новой политической системы. Правда, до конца XIX в. они, следуя римской традиции, упоминались как «Основатели США» или как «Отцы США».

Членами этой привилегированной группы обычно считают делегатов континентального конгресса, лиц, подписавших Декларацию независимости или конституцию США, а также некоторых других, например, участников войны за независимость США.

В более узком смысле означает депутатов Второго Континентального конгресса, подписавших Декларацию независимости США и Филадельфийский конвент, создавший Конституцию США. При обсуждении духа американской конституции на любом уровне (включая и Верховный суд) важным аргументом является мнение отцов-основателей, высказанное ими в письмах, публикациях и прочих сохранившихся документах.

Некоторые историки включают в их число представителей Тринадцати британских колоний в Северной Америке, которые организовали и провели американскую революцию и создали США в качестве политиков, юристов, государственных деятелей, солдат, дипломатов, предпринимателей и просто рядовых граждан.

Историк Ричард Моррис в 1973 г. выделил следующих семь ключевых Отцов-основателей: Джона Адамса – второго президента США; Бенджамина Франклина – учёного и политического деятеля, одного из идеологов Американской революции, единственного из отцов-основателей, подписавшего все три документа, лежащих в основе образования США: Декларацию независимости, Конституцию и Версальский мирный договор; Александра Гамильтона – лидера партии федералистов и выдающегося конституционного адвоката и философа; Джона Джея – первого председателя Верховного суда США, дипломата; Томаса Джефферсона – автора

Декларации независимости и третьего президента США; Джеймса Мэдисона – четвертого президента США, разработчика Конституции США и Джорджа Вашингтона – первого президента и главнокомандующего американскими войсками во время войны за независимость. Трое из них (Гамильтон, Мэдисон и Джей) являлись авторами «Записок Федералиста» – 85 статей в поддержку ратификации Конституции США.

Среди отцов-основателей США состоят участники Войны за независимость США – руководитель польского восстания 1794 года, национальный герой Белоруссии, Польши, США, почётный гражданин Франции, генералиссимус армии Речи Посполитой Тадеуш Костюшко, граф де Рашамбо – маршал Франции, Итан Аллен – американский солдат, герой Войны за независимость США, политик, философ, писатель, а также фермер и бизнесмен, один из основателей американского штата Вермонт; Джон Бартрам – американский натуралист и многие другие интересные исторические персонажи. Вклад отцов - основателей – это создание самого сильного в мире государства демократического образца (Отцы-основатели США).

В Японии институт отцов-основателей современного японского государства называли Гэнро. Впервые его упоминание относится к 1892 г.

По исследованию американского ученого Б.Силбермана (Bernard S. Silberman, 1967: 84-91), это была неформальная организация, статус которой не определялся ни конституцией, ни законодательством. Оно брало своё начало из бюрократии, а её решения оказывали влияние на правительство и весь бюрократический аппарат. Гэнро был коллегиальной группой, процедура принятия решения которого не была институционализирована. Состоял из 9 лиц, представлявшими японскую аристократию и самурайство среднего и низшего сословия. Среди них были выдающиеся и влиятельнейшие политики эпохи Мэйдзи, премьер-министры, министры иностранных дел, члены парламента, маршалы, генералы и адмиралы. Гэнро представляло разные города и регионы, сыгравшие важную роль в Реставрации Мэйдзи и падении сёгуната Токугава. Их имена знает каждый японец: Ито Хиробуми, Курода Кийеаки, Ямагата Арибому, Мацуката Масаеби, Иноуэ Каору, Сайго Цугумити, Ояма Ивао и Кацура Таро. Они создавали современную могучую Японию.

Гэнро имело право предлагать императору кандидатуру на должность премьер-министра, и император во всех случаях принимал их рекомендацию.

Постепенно влияние гэнро пошло на спад и в 1940 г. институт прекратил своё существование. На смену гэнро пришёл институт дзюсинов – коллегия бывших премьер-министров Японии.

Отцом-основателем Турецкой Республики стал генерал Кемаль Мустафа- паша, защитивший страну от иностранной агрессии, за что получил высокий титул «Ататюрк» и избранный первым президентом Турецкой Республики. Турция сейчас входит в число 20 самых развитых стран мира.

Таким образом, можно сказать, что во всех государствах шел очень тщательный отбор лиц, имеющих высокое политическое, моральное, профессиональное и гражданское право называться «отцом-основателем». К ним относились как выдающиеся правители и политики, так и простые люди, юристы, дипломаты, военные, бизнесмены - участники исторических событий, которые в совокупности привели к образованию государства.

С этих пор этот термин вошел в широкий политический обиход. И у каждого государства появились свои отцы-основатели.

Результаты исследования. В истории Кыргызстана тоже есть свои отцы-основатели, но всех их имен мы еще не до конца знаем в связи с отсутствием источников.

Китайские историки в настоящее время сообщают, что первое упоминание о кыргызах в древних китайских источниках относится к X в. до н.э. (Китайские ученые нашли в хрониках 10 века до н.э. упоминание о кыргызах). А сообщение о первом кыргызском государстве относится Сыма Цзяню, древнему китайскому историку и дипломату, который в 201 г. до н.э. свидетельствовал, что в районе оз. Кыргыз - Нур он обнаружил владение Гяньгунь (Гэгунь), что в переводе с китайского означает «Кыргыз». К сожалению, так и осталось неизвестным имя кыргызского правителя, основателя этого самого древнего государства в Сибири. Известно лишь имя одного правителя - китайского полководца Ли Линя, который выступил против гуннского

императора Модэ во главе объединенных сил Китая и Владения Кыргыз, но потерпел поражение. Но за отвагу и мужество был посажен на кыргызский престол. В 840 г. был создан могущественный Кыргызский каганат, но опять неизвестен кыргызский каган, создавший эту империю. Известен лишь ажо Барс-бег, которому в борьбе с Тюркским каганатом задолго до 840 г. на короткое время удалось создать Кыргызский каганат, который погиб вместе с его трагической гибелью. Безусловно, что к отцам-основателям могут быть также причислены кыргызские правители Мухаммед-Кыргыз (Тагай-бий) и Ормон-хан, боровшиеся за независимость кыргызского народа и возрождение ее государственности в средние века и новое время (Курманов, Садыков, 2021: 12).

Так, получилось, что политическое пробуждение кыргызских политиков во многом была связана с началом политической деятельности Ишеналы Арабаева, Абдыкерима Сыдыкова, Иманалы Айдарбекова, Жусупа Абдрахманова и многих других политиков 20-30-х годов XX века. Ишеналы Арабаев был самым старшим среди них, раньше других известных кыргызских политиков нового поколения он познакомился с А. Байтурсуновым, А. Букейхановым, Ш. Лапиным и другими видными казахскими политиками того времени, когда началась стагнация и дальнейший распад Российской империи. И. Арабаев стал близким другом и единомышленником Ахмета Байтурсунова, разделял его политическое видение будущего туркестанских народов. Это знакомство произошло в то время, когда И. Арабаев учился в медресе «Галия» в Уфе. Став одним из активных сторонников партии «Алаш», Арабаев привел это движение в Кыргызстан и познакомил кыргызских политиков с ее идеями, в результате чего в Пишпекском уезде Семиреченской области, появился сильный кыргызский филиал партии «Алаш», о котором стало известно лишь в годы обретения независимости Кыргызстана. И. Арабаев был известным и популярным политиком и просветителем, ученым-гуманистом, которого наши политики 20-30-х гг. называли «молдоке кыргызской интеллигенции». И не только потому, что он был среди них аксакалом, но и уважаемым политиком общетуркестанского масштаба. Он был по-существу инициатором создания политического союза нового типа между кыргызскими и казахскими политиками, на основе общих идей. Его соратники и ученики, как Абдыкерим Сыдыков, Иманалы Айдарбеков тоже стали национальными лидерами, возглавившими кыргызскую автономию в 20-30-е годы. Были репрессированы и признаются сейчас отцами-основателями возрожденной государственности кыргызов (Курманов, 2019: 12-14).

В частности, Абдыкерим Сыдыков взял на себя тяжелое бремя по возрождению кыргызской государственности, создавая первоначально тюркскую автономию «Алаш», а затем Кыргызскую Горную область в 1921-1922 гг. К отцам-основателям Кыргызской республики можно отнести других активистов партии «Алаш», участвовавшие в процессе нациестроительства. Среди них также следует назвать политиков и родовых вождей алашевцев Канат-хана Абукина, Курмана Лепесова, Дуура Сооромбаева, историка Осмоналы Сыдыкова, Абдыкадыра Орозбекова, Касымбая Тельтаева, Ташмухамеда Худайбергенова, Садыка Чонбашева, Далимырзу Зулфибаева, Баялы Исакеева и других. Им на смену пришли молодые кадры, создававшие Киргизскую ССР как Токчоро Джолдошев, Осмонкул Алиев, Кожокан Шоруков, Торекул Айтматов, Эркинбек Эсенаманов, ОсмонТынаев и другие. В 50-70 гг. укрепляли кыргызскую государственность лидеры новой генерации в лице Исхака Раззакова, Исы Ахунбаева, Казы Дикамбаева, Болота Мамбетова, Абды Суеркулова, Ахматбека Суюмбаева, Султана Ибраимова, Апсамата Масалиева, Арстанбека Дуйшеева, Апаса Джумагулова и других (Курманов, Садыков, 2021: 12-14). При них Кыргызстан стал индустриально-аграрной страной, экспортировал промышленную продукцию в более чем 50 стран мира.

Заключение. 31 августа 1991 г. Кыргызстан обрёл, наконец, свою государственную независимость, принял Декларацию о независимости и новую Конституцию суверенного государства 1993 г. Сам этот факт свидетельствует, что депутаты Верховного Совета Киргизской ССР - Республики Кыргызстан 12-созыва (1990-1995 гг.), впервые избранного на альтернативной основе, принявшие эти исторические акты могут быть причислены к числу отцов-основателей независимой кыргызской государственности. А это 350 депутатов, абсолютное большинство

которых были членами КПСС. А социальный состав разнился от рабочих, учителей и колхозников до партийно-советского актива, писателей и академиков.

Однако за 30 лет самостоятельного развития Кыргызстан утратил многое из положительного в своём опыте. Три президента были смещены со своих постов восставшим народом. Один арестован и дожидается судебного решения за совершенные многочисленные преступления. Многие представители правящей политической элиты погрязли в коррупции и должностных преступлениях. Конституция менялась в угоду своих личных интересов 11 раз. Во время «апрельской революции» 2010 г. погибло около сотни людей.

Демократический режим сменился на олигархию и охлократию. В связи с этим встаёт трудная дилемма. Кого теперь называть отцами-основателями независимого Кыргызстана? Как их подбирать, по каким критериям, кем и чем гордиться, какими достижениями и конкретными делами? Кто из них олицетворяет собой цвет и гордость нации? Наше будущее? Прогресс! Но надежда, как говорится, умирает последней. Мы убеждены, что смутное время пройдет и страна назовет своих новых героев, которые достойно пополнят ряды отцов-основателей нашего государства.

Поэтому не будем пока торопиться называть лидеров современности отцами-основателями, т.к. прошло еще слишком мало времени, чтобы дать им политическую оценку и определить их место, которое они занимают в политической истории нашего народа.

Information about the authors:

Zainidin Kurmanov – Candidate of Historical Sciences, Diplomatic Academy of the Ministry of Foreign Affairs Kyrgyz Republic named after K. Dikambayev. Kyrgyzstan, Bishkek. E-mail: bethovenzk@mail.ru (Kurmanov), <https://orcid.org/0000-0003-2519-9186>.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ И ИСТОЧНИКОВ:

Bernard S. Silberman. Bureaucratic Development and the Structure of Decision -Making in the Meiji Period: The Case of The Genro // The Journal Of Asian Studies. – Association for Asian Studies, 1967. – Вып. 27, № 1. – S. 81-94.

Kitchen K.A. The Chronology of Ancient Egypt (англ.) // World Archaeology journal. – 1991. – Vol. 23, no. 2.

Бузескул В.П. История афинской демократии. – СПб.: Издательский центр «Гуманитарная Академия», 2003.

Китайские ученые нашли в хрониках X века до н.э. упоминания о кыргызах // URL: <https://rus.azattyk.org/a/29913893.html>.

Курманов З. Кыргызский филиал партии «Алаш»: создание, деятельность, судьба. – Нурсултан: Международная тюркская академия, 2019. – С. 12-14.

Курманов З., Садыков Э. Абдыкерим Сыдыков – отец-основатель современной кыргызской государственности. – Бишкек, 2021.

Мифы народов мира. – М., 1991-92. В 2 т. – Т.1.

Отцы-основатели США // URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/>

Шифман И. Ш. Цезарь Август. – Л.: Наука, 1990.

REFERENCES:

Bernard S. Silberman. Bureaucratic Development and the Structure of Decision -Making in the Meiji Period: The Case of The Genro // The Journal Of Asian Studies. – Association for Asian Studies, 1967. – Vyp. 27, № 1. – S. 81-94. [in English]

Kitchen K.A. The Chronology of Ancient Egypt (англ.) // World Archaeology journal. – 1991. – Vol. 23, no. 2. [in English]

Buzeskul V.P. Istoriya afinskoi demokratii [The History of Athenian Democracy]. – SPb.: Izdatel'skii centr «Gumanitarnaya Akademiya», 2003. [in Russian]

Kitaiskie uchenye nashli v hronikah X veka do n.e. upominaniya o kyrgyzah [Chinese scientists have found references to the Kyrgyz in the chronicles of the 10th century BC] // URL: <https://rus.azattyk.org/a/29913893.html>. [in Russian]

Kurmanov Z. Kyrgyzskii filial partii «Alash»: sozdanie, deyatel'nost', sud'ba [Kyrgyz branch of the Alash Party: creation, activity, destiny]. – Nursultan: Mezhdunarodnaya turkskaya akademiya, 2019. – S. 12-14. [in Russian]

Kurmanov Z., Sadykov E. Abdykerim Sydykov – otec-osnovatel' sovremennoi kyrgyzskoi gosudarstvennosti [Abdykerim Sydykov – the founding father of modern Kyrgyz statehood]. – Bishkek: 2021. [in Russian]

Mify narodov mira [Myths of the peoples of the world]. – M., 1991-92. – V 2 t. T.1. [in Russian]

Otcy-osnovateli SShA [The Founding Fathers of the USA] // URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/> [in Russian]

Shifman I. Sh. Cezar' Avgust [Caesar Augustus]. – L.: Nauka, 1990. [in Russian]

https://doi.org/10.51943/2710-3994_2022_30_2_249-252

FTAMP 03.23.55

СЫН-ШҚІР

Нәбижан Мұқаметханұлы. «Халықаралық феномен: қазақ халқының бөлінуі мен тұтастану үдерісі» кітабына /Ред.: ҚР ҰҒА академигі Х.М. Әбжанов, тарих ғылымдарының докторы А.И. Құдайбергенова. – Алматы: «Қазақ университеті», 2021. – 250 б.

К.Н. Балтабаева

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. Қазақстан, Алматы.

*Автор-корреспондент

E-mail: kulgazira_777@mail.ru (Балтабаева)

Рецензия «Отандастар қоры» коммерциялық емес Акционерлік қоғамының «Қазақтардың Қазақстанмен шекаралас мемлекеттердің аумақтарын қоныстану тарихын зерделеу» жобасын іске асыру шеңберінде әзірленді.

Нәбижан Мұқаметханұлын Қазақстандағы, Қытайдағы, тіптен әлемдегі қазақ диаспорасына таныстырудың қажеті жоқ, тек ғылымға енді ғана келген, тарихқа жаңадан ден қойып жүрен жас зерттеушілер болмаса. Автор әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің педагогикалық қызметін атқара жүріп, Қазақстан Республикасының 30 жылдығына арнап жазған «Халықаралық феномен: қазақ халқының бөлінуі мен тұтастану үдерісі» атты іргелі монографиясын жариялады. Мұнда ескеретін жайт, бұл еңбек мемлекет қаржыландыратын қандай да бір міндеттелген ғылыми жоба аясында орындалған жұмыс емес, автор өзінің жүрек қалауымен көп жылғы зерттеуінің тұжырымдамасы іспеттес құнды дүние. Одан біз автордың кәсіби тарихшы, қытайтанушы және саясаттанушы ғалым екенін аңғарамыз.

Аталмыш монография бес тараудан құралған. Онда XVIII ғасырдың екінші жартысынан бастап XX ғасырдың екінші жартысына дейінгі аралықта, қазақ диаспорасының қалыптасуына ықпал еткен негізгі оқиғаларды халықаралық қатынастардағы күрделі өзгерістерге байланыстырып пайымдайды. Зеттеуші бұл тақырып аясындағы өзіне дейінгі ғалымдардың тарихнамасын барынша оқып саралай отырып оң бағасын берген (9-13 бб.). Қазақстандағы Қытай, Моңғолия және Ираннан келген тарихшы, лингвист шығыстанушы қандас (репатрианттардың) ғалымдардың ғылыми еңбектерінің құндылығын жоғары бағалайды. Ал дереккөздерге тоқталғанда, естелік жанрындағы дерек материалдары ретінде пайдалану барысында, оларды басқада тарихи жазба құжаттармен салыстырып қолданудың қажеттілігін нақты мысалдармен атап көрсетеді. Сондай-ақ «...мемуарлық еңбек жазушылардың тарихқа да, жас ұрпаққа да, өзіне де жауапкершілікпен қарап, көздері көрген, басынан кешкен шындықты ғана жазып қалдырғаны абзал болар еді» (15 б.), - деп ескертеді.

Монографияның «Қазақ халқының бөліну үдерісі» деп аталатын бірінші тарауында, халқымыздың бөліну үдерісінің - еліміздің тағдырын басқа мемлекеттер шешуімен байланыстырып түсіндіреді. Оның себептерін Орталық Азиядағы халықаралық қатынастардағы өзгерістер негізінде қарастырады. XVIII ғасырдың 30-жылдары қазақ қоғамының саяси өміріне Ресейдің отарлық саяси факторының қосылғанын (21 б.), ал 50-жылдары «Шығыс бүйірден Цин империясының қысқан жағдайының қалыптасқанын» (25 б.) атап көрсетіп, қазақ даласының екі империяның таласына түскенін түсіндіреді.

Жұмыстың «Қазақтардың Қытай мемлекеті құрамында қалуы» атты параграфында, қазақтардың Алтай, Тарбағатайдағы және Іледегі атажұртына қалай көшіп барғаны және Цин империясының құрамында қалай қалып қойғаны тарихи құжаттар негізінде талданып көрсетіледі.

Автор Ресей мен қытайлық Цин империясы кезіндегі екі елдің әлеуметтік даму деңгейіндегі айырмашылық мәселесіне талдау жасайды. «Ол кезде патшалық Ресейде капиталистік өндірістің дами бастауына байланысты, оларға шикізат көздері және одан өндірілген өнімдері саудалайтын нарық қажет болды. Сондықтан олар экспанциялық бағытта – Қазақстан, Орталық Азия, одан әрі Үнді мұхитына бет алды. Бұл мақсатын іске асыру үшін орыс үкіметі әскериленген қоғамдық күшті, яғни баукеспе казактарды алға салып пайдалану саясатын қолданды», - дейді.

Ал Цин империясы ертеректе Жоңғар хандығының бақылауында болған қазақ жерлеріне саяси бақылау орнатуды көздеді. Сондықтан олар казактардың шығыстағы атажұртына қайта көшіп баруын шектеу саясатын қолданды. Алайда екі ел арасында саяси және экономикалық сауда байланыстарының өрістеуіне байланысты казактар шығысқа қарай жылжып көшіп отырды. Тіпті Цин империясының шекара қарауылдарынан өтіп барып қоныстанды. Сонымен Ресей отарындағы казактар және Цин империясына тәуелді казактар құбылысы қалыптасты. Қытай мен Ресей өздерінің қазақ даласындағы мемлекеттік шекарасын анықтап алу керек болды.

1864 жылдың 7 қазан күні Қытай мен Ресей өкілдері Шәуешек қаласында «Қытай-Ресей батыс-солтүстік шекараны делимитациялау келісіміне» қол қойды. Аталмыш Құжат бойынша қазақ жерінің Қытайға тиген бөлігіндегі казактар жерімен бірге Қытайға, ал Ресейге тән болған өңірдегі казактар тұрған жерімен бірге Ресейдің құрамына енді.

Содан кейін қытайлық ресми құжаттарда жаңа түсініктер қолданысқа енді: «Ресей казактары», «Ресейге қараған казактар» және «Қытай казактары», «Қытайға қараған казактар» деген жаңа қоғамдық құбылыс (феномен) қалыптасты. Цин империясы провинцияларды әскери-әкімшілік жүйемен басқарған. Іле және Тарбағатай өңірлерінің казактары Іле генерал-губернаторының басқаруына қарады, ал Алтай өңірі казактарды Улиастай генерал-губернаторының Қобдадағы уәзіріне басқартады. Алайда казактардың дәстүрлі қоғамдық басқару формасы сақталды. «Ақалақшы (Болыс), Мыңбасы, Үкіртай, Гун, Тайжи деген сияқты көптеген тең дәрежелі мансап титулдарын тағайындап, солар арқылы казактарға үстемдік жүргізді» (36 б.).

«Шет елдегі казактардың өмір сүрген қоғамдық ортасы» деп аталған екінші тарауында, казактардың Қытай Республикасы (1912–1949 жж.) кезіндегі қоғамдық жағдайы мен тіршілік тәсілдерін ашып көрсетеді. Содан кейін 1949 жылдан бергі Қытай Халық Республикасындағы қоғамдық өзгерістерді және олардың соңғы 70 жыл ішінде қазақ қауымдарының тағдыр-талайы, мәдениетіндегі дамуы мен тоқырауы тарихи тұрғыдан пайымдалады.

Қытайдағы казактардың жан санының өсуіне Қазақстаннан барған босқындардың үлкен ықпалы болғаны да пайымдалады: 1916 жылғы ұлт-азаттық көтерілістің қатысушылары және олардың отбасы мүшелері; Кеңес үкіметіндегі 1920–30 жылдардағы саяси жағдай, аштық пен саяси қуғын-сүргіннен бойтасалағандар қосылды. Бұл босқындардың келуімен Қытайдағы қазақ қауымының саны артып қана қоймай, олардың сапасы да өзгерді, - дейді. Соның нәтижесінде Қытайда тұрып жатқан казактар екі түрлі топтан құралады: басым көп бөлігі – кезінде шекара делимитациялаудан бұрын атажұртында барып орныққандар, яғни өздерін байырғы атажұртында отырмыз деп санайтындар; екінші топты құрайтындар - Кеңес Одағы кезінде түрлі себептермен ауып барғандар.

Автор архив құжаттарына сүйене отырып, Қытайдағы казактардың өмір сүрген қоғамдық ортасын тұжырымдап сипаттайды. Сондай-ақ Моңғолия жеріндегі казактар - XIX ғасырдың соңғы жартысында Қытайдың Алтай аймағынан көшіп барған Абақ-керей тайпалары және XX ғасырдың басында Шығыс Қазақстанның Марқакөл мен Зайсан аудандарынан босып барған Наймандардан қауымдасқан. Олардың Моңғол мемлекет құрамына қабылдану барысы ұзаққа созылғанын пайымдайды. Екінші тараудың екі параграфы Моңғолиядағы казактардың тұрмыс-тіршілігі, қоғамдық ортасы және әлеуметтік дамуына арналған (40 б.). Оларды казактардан шыққан бір гун мен 15 үкірдай басқарды. Моңғолиядағы казактардың жайылымдық жерлерінің кеңдігі мен өміршең рухы олардың моңғол далаларында сақталып қалуы мен дамуына негіз болды. Ал Моңғол мемлекетінің дербестігі ондағы казактардың азаматтық алуына және әлеуметтік саяси істерге қатысуына алғышарт әзірледі деп тұжырымдайды автор.

Н. Мұқаметханұлы Қытайдағы қазақ босқындарының күрделі мәселелеріне ерекше мән беріп, оларға «Қазақтардың алыс шетелдерге босып кетуі» деген жеке параграф арнайды.

Автор Алтай аймағы қазақтарының ішкі көшіп-қонуының негізгі бес себептерін анықтайды, яғни олардың шығысқа үдере көшуі және Шэн Шицай губернаторының зұлымдық саясатының салдары, оның Кеңес Одағының қолдауымен жүргізген тағылық саясаты екенін талдап көрсетеді. 1940-шы жылдары Қытайдағы қазақ қауымының саны азайды, өйткені саяси өзгерістерге байланысты және Шыңжандағы қозғалыстарға орай қазақтардың елден шеттеп, тіпті шөл басып, тау асып алыс шетелдерге босып кеткен-ді.

Қытайдың оңтүстік батысынан Кашмирге өтіп барған босқын қазақтарды, 1953 жылы Түркия Республикасы қабылдайды. Автор Түркияның бауырлас халықтың тағдырына көрсеткен көмегін жоғары бағалайды. Түркия елі 3000-ға жуық қазақ босқындарды қабылдаған еді, олардың жан саны өсіп ХХ ғасырдың 80-ші жылдары 11 690 адамға жетті (60, 62 бб.). Қазақтар жаңа ортада еркіндікке қол жеткізе отырып өздерінің құқықтық және әлеуметтік-экономикалық жағдайын жақсартты. Олардың біршамасы Еуропаға еңбек миграциясы ретінде қоныс аударып Франция, Германия, Ұлыбритания, Норвегия және т.б. елдерде тұрақтады. Еуропадағы қазақтардың жалпы санын, Қазақстан, Қытай, Моңғолия, Иран, Ауғанстаннан барған қазақтарды қосқанда жалпы саны 10 000 адам шамасында деп есептейді. «Бірақ заман өте келе олардың ұрпақтары қазақы болмысынан, ұлттық сана-сезімінен, ұлттық құндылықтардан айырылып бара жатқанын жасыра алмаймыз және ол үдерісті тоқтата да алмаймыз» деп үлкен өкінішпен тұжырым жасайды (63 б.).

III-тарау «Қазақ халқының ортақ ұлттық санасы» деп аталған, бұл бөлімде маңызды пәнаралық мәселелер қамтылған: «Қазақ халқында ұлттық ішкі бірліктің сақталуы», «Қазақы сананың әлеуметтік және рухани әлеуеті», «Қазақтардың ұлттық бауырмалдығы және мәдени байланыстары», «Қазақтардың саяси жатсынуы және этникалық танымы» деген тақырыптарды терең тарқатып сипаттайды.

IV-тарау «Тәуелсіздік және қазақ халқының жаңаша тұтастану үдерісі» деп аталады. Мұнда зерттеуші Қазақстан Республикасы тәуелсіздігінің арқасында қазақ халқының жаңа форматтағы біртұтастану үдерісін пайымдайды. Автордың пайымы бойынша, Қазақстандағы ұлттық бірегейлену үдерісінің дамуы – әлемнің төрт бұрышында жүрген қазақтарда ортақ ұлттық санасының болуына байланысты өрістеген. Шетелдерде өмір сүріп жатқан этникалық қазақтар, «бөтен» саяси мәдениеттің ықпалында ұшыраса да, олардағы қазақы сана-сезім оларды тарихи отаны - Қазақстанға «жұмсақ» оралуына ықпал етеді.

ХХ ғасырда қазақ халқы негізінен социалистік жүйедегі қоғамда өмір сүрді. Оларды мемлекеттік әкімшілік шекаралар бөліп тұрғанына қарамастан, қоғамдық-гуманитарлық ортадағы уақыт пен кеңістіктегі өздеріне ғана тән қасиеттерін сақтап қалды. Қытай, Моңғолия мен Қазақстан қазақтарының арасындағы халықтық коммуникация жалпы ұлттық сана-сезім мен құндылықтар талғамын сақтауға ықпал етті. Сондықтан да тәуелсіздік жағдайында шетелдердегі қазақтар Отанға оралып, жаңа тарихи дәуірде тұтастануға ойысты деп санайды автор. Сондай-ақ ол бүкіл ұлт болып, ел болып біртұтастанғанда ғана Қазақстан Республикасы тәуелсіздігін қамтамасыз етеді деп тұжырымдайды.

Автор осы көзқарасын дәйектей түсу үшін монографиясының V тарауын «Қандастар және Мәңгілік ел болу» тақырыбына арнапты. Өте орынды. Бұл тарауда қандастардың (репатрианттардың) елдің әлеуметтік-экономикалық және рухани жаңғыруындағы атқарып отырған қызметін нақты мысалдармен айқын көрсеткен. Еліміздің демографиялық әлеуетінің артуына, бизнес кәсіпкерліктің дамуына, мемлекеттік тілдің қолданыс аясының кеңеюіне, отандық ғылым, білім беру саласы мен медицина-денсаулық қорғау істеріне қосқан қомақты үлестері нанымды пайымдаған.

Ғалым осы бір монографиясын жазарда жалпыәлемдік зерттеу әдістерін органикалық түрде қолданған: жүйелі талдау, синтез, дедукция, индукция статистикалық салыстыру және тарихи культурология т.б. Салыстырмалы-сәйкестік және мәселелік-хронологиялық әдістер хронологиясы аясында, алайда ол түрлі өңірлер, елдер мен жағдаяттағы тарихи құбылыстардың жалпылығы мен даралығын анықтауға мүмкіндік берген. Біз бұл жерде тек тарихи ілімнің кеңеюін ғана емес, сонымен бірге жаңа әдістемелік тәсілдерді көріп отырмыз, – қазақ халқының

тарихындағы тағдыршешті мәселелерді көтеру арқылы оның егемен Қазақстан тұрғысынан біртұтастығы мен бірегейлік заңдылығы ашылған.

Пәнаралық зерттеу нәтижесін автор «Қорытынды» бөлімінде егжей-тегжейлі пайымдаған. Монографияда «Пайдаланылған деректер тізімі», «Белгілер мен қысқартулар тізімі» берілген. Аңдатпа ағылшын және орыс тілдерінде, мазмұны – үш тілде жазылған.

Автор өзінің монографиясына эпиграф ретінде ұлы Абай Құнанбаевтың сөздерін берген:

«Бірінді қазақ бірін дос,

Көрмесен істің бәрі бос».

Шындығында, Абай өсиеті бүгінгі әрқайсымызға, бүкіл қазақ әлеміне арналған ғой. Өсиетті орындау біздің парызымыз!

Оқырмандардың назарына ұсынып отырған Н. Мұқаметханұлының монографиясында қазақ халқының бірлігі, ұлттық біртұтастығы мен бірегейлену үдерісі сынды аса маңызды тақырыптар зерделенген. Еңбектің ғылыми құндылығы, практикалық маңызы да осында деп санаймыз. Еліміздің мызғымас іргетасы да ұлттық бірлікте.

Президентіміз Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2020 жылдың 6 наурызында № 280 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының 2020–2030 жылдарға арналған сыртқы саясаты Тұжырымдамасының адам құқығы, гуманитарлық дипломатия саласында «шетелдегі қазақ қауымы шоғырлы тұратын жерлерде қазақ тілі мен мәдениетін дамытуға, олардың тарихи отанымен байланысын, соның ішінде Дүниежүзі қазақтарының қауымдастығы және «Отандастар» Қоры арқылы қолдау» атап көрсетілген. Сондықтан мемлекетіміздің шетелдердегі этникалық қазақтармен байланысы дами түседі, дәстүрге айналған қандастардың көші-қоны жаңа Қазақстан жағдайында өз жалғасын табады деп сенеміз.

Information about the authors:

K.N. Baltabayeva – Al-Farabi Kazakh National University. Kazakhstan, Almaty. E-mail: kulgazira_777@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-6641-5802>.

МАЗМҰНЫ

Абдулина А.Т. ҚАЗАҚСТАННЫҢ НЕГІЗГІ ЭТНОС ӨКІЛДЕРІНІҢ ТІЛДЕРІ МЕН МӘДЕНИЕТТЕРІ ЭТНОСАРАЛЫҚ КЕЛІСІМНІҢ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ МОДЕЛІ ПРИЗМАСЫ АРҚЫЛЫ.....	4
Әділбаева А.С., Жақыпова Т.У. ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭТНОДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ҮДЕРІСТЕРДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ (XX ғ. 20-30 жж.).....	18
Акымбек Е.Ш., Мухтарова Г.Р., Железняков Б.А. МОҢҒОЛ ДӘУІРІНЕ ДЕЙІНГІ ОҢТҮСТІК-ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БУДДИЗМ ТАРИХЫНЫҢ ЕКІ КЕЗЕҢІ ХАҚЫНДА.....	32
Алдажұманов Қ.С., Қыпшақбаев Қ.З. ҚАЗАҚСТАННЫҢ АДАМ ЖӘНЕ МАТЕРИАЛДЫҚ РЕСУРСТАРЫН КСРО-НЫ ҚОРҒАУҒА ЖҰМЫЛДЫРУ.....	48
Бекназаров Р.А., Кушкарлова Г.К., Бақтығали Ж.Б. АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫНДАҒЫ ПОЛЯКТАРДЫҢ ҚУҒЫН-СҮРГІНГЕ ҮШЫРАУ ТАРИХЫ.....	65
Жұмағалиев Д.А., Арынова З.Қ. ОТАНДЫҚ ТАРИХШЫЛАРДЫҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АСА МАҢЫЗДЫ ТАРИХИ ТҮЛҒАЛАРДЫ ҚАБЫЛДАУЫ МЕН БАҒАЛАУЫ (ӘЛЕУМЕТТІК ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ БОЙЫНША).....	77
Жамбулатов К.А. БАТЫС ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КЕЙІНГІ САРМАТ МӘДЕНИЕТІНЕ ТӘН ЖЕРЛЕУ ҒҮРПЫ.....	91
Жүсіп Сұлтан-Хан, Қозыбаева М.М. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАН, АХМЕТ БАЙТҮРСЫНҮЛЫ ЖӘНЕ «ҚАЗАҚ» ГАЗЕТІНІҢ ФЕНОМЕНІ.....	101
Закарья Р. ЕУРОПАЛЫҚ ЭМИГРАНТТАРҒА ҚАТЫСТЫ КЕҢЕС ҮКІМЕТІНІҢ РЕПРЕССИЯЛЫҚ САЯСАТЫ.....	112
Ибраева А.Ғ., Темирханова А.С., Садықов Т.С. АКАДЕМИК МАНАШ ҚОЗЫБАЕВ ЖӘНЕ ЭТНОС ТАРИХЫНЫҢ ГЕНЕЗИСТІК МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	125
Исаев М.С., Шаметов С.Т., Джаппарова Р.Т. КЕҢЕСТІК БИЛІКТІҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МЕШІТТЕРГЕ ҚАРСЫ САЯСАТЫ (1918-1953 жж.).....	134
Көмеков Б.Е., Ташқараева Ә.М. «ШЕЖІРЕ-И-ТАРАКИМЕ» ШЫҒАРМАСЫНДАҒЫ АУЫЗША ТАРИХ ДӘСТҮРІ: ДЕРЕКТЕМЕЛІК ТАЛДАУ ЖӘНЕ ТӘПСІРЛЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	146
Крупко И.В., Бұрханов Б.Б. ОТАРЛАУДАН КЕЙІНГІ КЕЗЕҢДЕГІ ҚАЗАҚСТАН ҚОҒАМЫНЫҢ ТАРИХИ ЖАДЫН ЗЕРТТЕУДІҢ ТАРИХНАМАЛЫҚ НАРРАТИВТЕРІ.....	158

Құрманов З.К. ҚЫРҒЫЗ МЕМЛЕКЕТТІГІНІҢ НЕГІЗГІ САЛУШЫ ӘКЕЛЕРІ ТУРАЛЫ.....	168
Құрманалина Н.Н., Мұхатова О.Х., Қуанбай О.Б. РЕВОЛЮЦИЯҒА ДЕЙІНГІ ТАРИХНАМАДАҒЫ КЕНЕСАРЫ ҚАСЫМОВ.....	177
Қуанбай О.Б. ҚАЗАҚ БАТЫРЛАРЫ ТУРАЛЫ МҰРАҒАТТЫҚ ҚҰЖАТТАР (XVIII – XIX Ғ. АЛҒАШҚЫ ЖАРТЫСЫ).....	187
Қозыбаева М.М. СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ 1921-1922 ЖЫЛДАРДАҒЫ АШТЫҚ; ЗЕРТТЕЛМЕГЕН БЕТТЕР.....	201
Раздыков С.З., Досымбетов Н.А. СЫРДАРИЯ ӨңІРІ ҚАЗАҚТАРЫНЫҢ СУЛАНДЫРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ЗЕРТТЕЛУ ТАРИХЫ.....	209
Сабденова Г.Е., Байгунаков Д.С. ЕСІМ ЖӘНЕ ТҮРСЫН ХАНДАР АРАСЫНДАҒЫ ТАЛАС-ТАРТЫСТЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	221
Хайдаров Е.Е. БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНДАҒЫ ХАЛЫҚ КӨТЕРІЛІСТЕРІ (1928-1932 жж.) (Жәнібек, Шыңғырлау аудандары материалдары негізінде).....	234
Сын-пікір Рецензия Review	
К.Н. Балтабаева НӘБИЖАН МҰҚАМЕТХАНҰЛЫ. ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ФЕНОМЕН: ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ БӨЛІНУІ МЕН ТҮТАСТАНУ ҮДЕРІСІ. КІТАБЫНА СЫН – ПІКІР.....	249

СОДЕРЖАНИЕ

Абдулина А.Т. ЯЗЫКИ И КУЛЬТУРЫ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ ОСНОВНЫХ ЭТНОСОВ КАЗАХСТАНА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ КАЗАХСТАНСКОЙ МОДЕЛИ МЕЖЭТНИЧЕСКОГО СОГЛАСИЯ.....	4
Адильбаева А.С., Джакипова Т.У. НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЭТНОДЕМОГРАФИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ В ВОСТОЧНОМ –КАЗАХСТАНЕ В 20-30-е ГОДЫ ХХ ВЕКА.....	18
Акымбек Е.Ш., Мухтарова Г.Р., Железняков Б.А. О ДВУХ ЭТАПАХ ИСТОРИИ БУДДИЗМА В ЮГО-ВОСТОЧНОМ КАЗАХСТАНЕ ДОМОНГОЛЬСКОГО ПЕРИОДА.....	32
Алдажуманов К.С., Кыпшакбаев К.З. МОБИЛИЗАЦИЯ ЛЮДСКИХ И МАТЕРИАЛЬНЫХ РЕСУРСОВ КАЗАХСТАНА НА ОБОРОНУ СССР.....	48
Бекназаров Р.А., Кушкарлова Г.К., Бақтығали Ж.Б. ИСТОРИЯ РЕПРЕССИИ ПОЛЯКОВ АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ.....	65
Джумагалиев Д.А., Арынова З.К. ВОСПРИЯТИЕ И ОЦЕНКА ОТЕЧЕСТВЕННЫМИ ИСТОРИКАМИ НАИБОЛЕЕ ЗНАЧИМЫХ В КАЗАХСТАНЕ ИСТОРИЧЕСКИХ ЛИЧНОСТЕЙ (ПО РЕЗУЛЬТАТАМ СОЦИОЛОГИЧЕСКИХ ОПРОСОВ).....	77
Жамбулатов К.А. ПОГРЕБАЛЬНЫЙ ОБРЯД ПОЗДНЕСАРМАТСКОЙ КУЛЬТУРЫ ЗАПАДНОГО КАЗАХСТАНА.....	91
Жусип Сұлтан-Хан, Козыбаева М.М. АЛИХАН БУКЕЙХАН, АХМЕТ БАЙТУРСЫНУЛЫ И ФЕНОМЕН ГАЗЕТЫ «ҚАЗАҚ».....	101
Закарья Р. РЕПРЕССИВНАЯ ПОЛИТИКА СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ ПО ОТНОШЕНИЮ К ЕВРОПЕЙСКИМ ЭМИГРАМТАМ.....	112
Ибраева А.Г., Темирханова А.С., Садыков Т.С. АКАДЕМИК МАНАШ КОЗЫБАЕВ И ГЕНЕЗИСНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИСТОРИИ ЭТНОСА.....	125
Исаев М.С., Шаметов С.Т., Джаппарова Р.Т. ПОЛИТИКА СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ ПРОТИВ МЕЧЕТЕЙ В КАЗАХСТАНЕ (1918-1953 гг.).....	134
Кумекон Б.Е., Ташкараева Ә.М. УСТНАЯ ИСТОРИЧЕСКАЯ ТРАДИЦИЯ В ПРОИЗВЕДЕНИИ «ШЕЖИРЕ-И-ТАРАКИМЕ»: ВОПРОСЫ ИСТОЧНИКОВЕДЧЕСКОГО АНАЛИЗА И ИНТЕРПРЕТАЦИИ.....	146
Крупко И.В., Бурханов Б.Б. ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЕ НАРРАТИВЫ ПОСТКОЛОНИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ КАЗАХСТАНСКОГО ОБЩЕСТВА.....	158

Курманов З.К. ОБ ОТЦАХ – ОСНОВАТЕЛЯХ КЫРГЫЗСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ.....	168
Курманалина Н.Н., Мухатова О.Х., Куанбай О.Б. КЕНЕСАРЫ КАСЫМОВ В ДОРЕВОЛЮЦИОННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ.....	177
Куанбай О.Б. АРХИВНЫЕ МАТЕРИАЛЫ О КАЗАХСКИХ БАТЫРАХ (XVIII – ПЕРВАЯ ПОЛОВИНА XIX в.).....	187
Козыбаева М.М. ГОЛОД 1921-1922 ГОДОВ В СЕВЕРНОМ КАЗАХСТАНЕ: НЕИЗУЧЕННЫЕ СТРАНИЦЫ.....	201
Раздыков С.З., Досымбетов Н.А. ИСТОРИЯ ИЗУЧЕНИЯ ИРРИГАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ КАЗАХОВ СЫРДАРЬИНСКОЙ ОБЛАСТИ.....	209
Сабденова Г.Е., Байгунаков Д.С. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРОТИВОСТОЯНИЯ ЕСИМ ХАНА И ТУРСУН ХАНА (ПО МАТЕРИАЛАМ ШЕЖИРЕ И УСТНОЙ ИСТОРИИ).....	221
Хайдаров Е.Е. НАРОДНЫЕ ВОССТАНИЯ В ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ (1928-1932 гг.) (На основе материалов Джанибекского, Чингирлауского районов).....	234
Рецензия Сын-пікір Review	
К.Н. Балтабаева РЕЦЕНЗИЯ НА КНИГУ: НӘБИЖАН МҰҚАМЕТХАНҰЛЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ФЕНОМЕН: ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ БӨЛІНУІ МЕН ТҮТАСТАНУ ҮДЕРІСІ.....	249

CONTENTS

Abdulina A.T. LANGUAGES AND CULTURES OF REPRESENTATIVES OF THE MAIN ETHNIC GROUPS OF KAZAKHSTAN THROUGH THE PRISM OF THE KAZAKH MODEL OF INTERETHNIC CONSENT.....	4
Adilbaeva A.S., Dzhakipova T.U. MAIN DEPARTMENTS OF ETHNODEMOGRAPHIC PROCESSES IN EASTERN KAZAKHSTAN REGION FOR 20-30 YEARS OF THE XX CENTURY.....	18
Akymbek Y.Sh., Mukhtarova G.R., Zheleznyakov B.A. ABOUT TWO STAGES OF THE HISTORY OF BUDDHISM IN THE SOUTHEASTERN KAZAKHSTAN OF THE PRE-MONGOL PERIOD.....	32
Aldazhumanov K.S., Kypshakbayev K.Z. MOBILIZATION OF HUMAN AND MATERIAL RESOURCES OF KAZAKHSTAN FOR THE DEFENSE OF THE USSR.....	48
Beknazarov R.A., Kushkarova G.K., Baktygali Zh.B. THE HISTORY OF REPRESSION OF POLES OF AKTOBE REGION.....	65
Jumagaliyev D.A., Arynova Z.K. PERCEPTION AND ASSESSMENT BY KAZAKH HISTORIANS OF THE MOST SIGNIFICANT HISTORICAL PERSONS IN KAZAKHSTAN (BY THE RESULTS OF SOCIOLOGICAL SURVEYS).....	77
Zhambulatov K. FUNERAL RITE OF THE LATE SARMATIAN CULTURE OF WESTERN KAZAKHSTAN.....	91
Zhussip Sultan-Khan, Kozybayeva M.M. ALIKHAN BUKEYKHAN, AKHMET BAITURSYNULY AND THE PHENOMENON OF THE NEWSPAPER «KAZAKH».....	101
Zakarya R. THE REPRESSIVE POLICY OF THE SOVIET GOVERNMENT TOWARDS EUROPEAN EMIGRANTS.....	112
Ibraeva A.G., Temirkhanova A.S., Sadykov T.S. ACADEMICIAN MANASH KOZYBAYEV AND THE GENESIS PROBLEMS OF THE HISTORY OF THE ETHNOS.....	125
Issayev M.S., Shametov S.T., Dzhapparova R.T. THE POLICY OF THE SOVIET AUTHORITY AGAINST MOSQUES IN KAZAKHSTAN (1918-1953).....	134
Kumekov B., Tashkarayeva A. ORAL HISTORICAL TRADITION IN THE WORK "SHEZHIRE-I-TARAKIM": ISSUES OF SOURCE ANALYSIS AND INTERPRETATION.....	146
Krupko I.V., Burkhanov B.B. HISTORIOGRAPHICAL NARRATIVES POSTCOLONIAL STUDIES HISTORICAL MEMORY OF THE KAZAKH SOCIETY.....	158

Kurmanalina N., Muhatova O., Kuanbay O. KENESARY KASSYMOV IN PRE-REVOLUTIONARY HISTORIOGRAPHY.....	168
Kurmanov Z. ABOUT THE FOUNDING FATHERS OF THE KYRGYZ STATEHOOD.....	177
Kuanbay O. ARCHIVAL MATERIALS ABOUT KAZAKH BATYRS (XVIII - FIRST HALF OF XIX CENTURIES).....	187
Kozybayeva M.M. THE FAMINE OF 1921-1922 IN NORTH KAZAKHSTAN: UNSTUDIED PAGES.....	201
Razdykov S.Z., Dossymbetov N.A. THE HISTORY OF STUDYING THE IRRIGATION SYSTEM OF SYRDARYAN KAZAKHS.....	209
Sabdenova G.E., Baigunakov D.S. SOME ISSUES OF THE CONFRONTATION BETWEEN YESSIM KHAN AND TURSUN KHAN (BASED ON THE MATERIALS OF SHEZHIRE AND ORAL HISTORY).....	221
Khaidarov E. PEOPLE'S UPRISINGS IN THE WESTERN KAZAKHSTAN REGION (1928-1932) (Based on the materials of Dzhanibek, Chingirlau districts).....	234
Review Сын-пікір Рецензия	
K.N. Baltabayeva REVIEW OF THE BOOK: NABIZHAN MUKAMETKHANULY. INTERNATIONAL PHENOMENON: THE PROCESS OF SEPARATION AND UNIFICATION OF THE KAZAKH PEOPLE.....	249

Редакцияның мекен-жайы:
050010, Қазақстан Республикасы
Алматы қ., Шевченко көш., 28,
ҚР БҒМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
«**edu.e-history.kz**» журналының редакциясы
Телефон: +7 (727) 261-67-19
E-mail: edu.history@bk.ru
Электрондық мекен-жайы: www.edu.e-history.kz

Журнал 2013 жылдан бастап шығады.

Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінің Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде 2014 ж. 29 қазанында тіркеліп, № 14602-ИА куәлігіне ие болды.